

İZMİR'DE VARLIK VERGİSİ UYGULAMASININ ANALİZİ: VERGİLENDİRME, HACİZLER VE HATIRALAR

ANALYSIS OF THE WEALTH TAX IMPLEMENTATION IN IZMIR: TAXATION, CONFISCATION AND MEMORIES

Onur YILMAZ*

Geliş Tarihi/Received:15.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted:26.12.2022

YILMAZ, Onur, (2023), "İzmir'de Varlık Vergisi Uygulamasının Analizi: Vergilendirme, Hacizler ve Hatıralar", Belge Dergisi, S.25, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2023/1, ss. 95-122.

Öz

Osmanlı İmparatorluğu dönemi boyunca İzmir ve çevresinde yaşayan Yahudiler, İzmir'in Yunan işgalinden kurtulmasıyla Rumların ve Ermenilerin şehri terk etmesinden dolayı İzmir'in tek azınlık topluluğu hâline gelmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yürürlüğe konan bazı uygulamalar İzmir Yahudilerinde tedirginliğe yol açmıştır. Bu uygulamalardan biri olan Varlık Vergisi, İzmir Yahudilerini çeşitli yönlerden etkilemiştir. Bu araştırma, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yürürlüğe konan Varlık Vergisi uygulamasının İzmir Yahudilerini nasıl etkilediğini incelemektedir. Bu inceleme "Varlık Vergisi İzmir'de nasıl uygulandı? Varlık Vergisi'nin İzmir Yahudilerine etkileri nelerdir? Varlık Vergisi uygulaması, o günleri yaşayan İzmirli Yahudilerinin belleklerinde nasıl bir yere sahiptir?" sorularına cevap aramaktadır. Bu araştırmanın veri kaynaklarını dönemin İzmir basınından derlenen haberler, ilanlar ve veriler teşkil etmektedir. Araştırmada dönemin İzmir basınında önde gelen iki gazetesi olan Yeni Asır ve Anadolu gazeteleri incelenmiştir. Ayrıca bu araştırmanın veri kaynaklarını, İzmir Musevi Cemaati Vakfı Arşivi, İzmir Ticaret Odası Arşivi, araştırma çalışmalarından derlenen bilgiler, İkinci Dünya Savaşı yıllarını yaşamış İzmirli Yahudiler ve İzmir Musevi Cemaati Vakfı yetkilileriyle yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Araştırmalardan elde edilen veriler analiz edilip okunabilir hale getirilerek İzmir Yahudilerinin Varlık Vergisi uygulamasından nasıl etkilendiği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan ihtikâr, karaborsacılık ve istifçilik gibi sosyal ve ekonomik krizlerin İzmir basınına yansımalarını ortaya koymaktadır. Çalışma, İzmir'deki Varlık Vergisi uygulamasında vergi tarh edilen mükellefleri dinlerine göre kategorize etmiş, bu yolla oluşturulan listelerle vergi istatistiki olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada, İzmir'deki Varlık Vergisi uygulaması sırasında icra edilen hacizler ve haczedilen mallar listelenerek istatistiklerle analiz edilmiştir. Bu çalışmada ayrıca Varlık Vergisi yıllarını yaşamış İzmirli Yahudilerle gerçekleştirilen mülakatlara ve onların Varlık Vergisi ile ilgili hatıralarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İzmir Yahudileri, Varlık Vergisi, Yahudiler, İzmir, II. Dünya Savaşı.*

* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, yilmazonur.tr@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-6743-256X>).

Abstract

The Jews living in and around Izmir during the Ottoman Empire became the only minority community in Izmir with the establishment of the Turkish Republic. Izmir Jews, who have an important place in the religious, cultural, and socioeconomic life of Izmir, were affected by the negativities brought by the Second World War. Some practices put into effect during the Second World War caused uneasiness among the Jews of Izmir. The wealth tax, one of these practices, affected the Jews of Izmir in various ways. This research examines how the implementation of the wealth tax, which was put into effect during the Second World War, affected the Jews of Izmir. This review seeks answers to the questions of "How was the Wealth Tax applied in Izmir? What are the effects of the wealth tax on the Jews of Izmir? What kind of place does the wealth tax practice have in the memories of the Jews of Izmir living in those days? The data sources for this research are the news, announcements, and data compiled from the Izmir press of the period. In the research, Yeni Asır and Anadolu newspapers, which were the two leading newspapers of the Izmir press at that time, were examined. Furthermore, the Izmir Jewish Community Foundation Archive, the Izmir Chamber of Commerce Archive, information compiled from research studies, Jews of Izmir who lived through WWII, and interviews with Izmir Jewish Community Foundation officials were used as data sources for this research. By analyzing the data obtained from the research and making it readable, it was tried to evaluate how the Jews of Izmir were affected by the Wealth Tax application. This research reveals the reflections of social and economic crises such as profiteering, the black market, and hoarding that emerged during the Second World War on the Izmir press. The study classified the taxpayers who were taxed in the Wealth Tax application in Izmir according to their religion and tried to analyse the tax statistically with the lists created in this way. In this research, the liens and the sequestered goods during the Wealth Tax implementation in Izmir were listed and analysed with statistics. Also, in this study, interviews with the Jews of Izmir who lived during the Wealth Tax era and their memories about the Wealth Tax were included.

Keywords: *Izmir Jews, Wealth Tax, Jewry, Izmir, World War II.*

Giriş

1 Eylül 1939’da başlayan II. Dünya Savaşı, tüm dünyada olduğu gibi Türk kamuoyunda da büyük bir kaygıya sebep olmuştur. Türkiye, II. Dünya Savaşı süresince Mihver ve Müttefik devletlerinin savaşa kendi yanlarında girme baskılarına boyun eğmeyerek tarafsız kalmış ve halkını yıkıcı bir savaştan korumuştur.¹ Türkiye’nin bu dönemde üreten insan kaynağından yaklaşık bir milyon üç yüz bin kişiyi silahaltına alması başta ekonomi olmak üzere birçok alanı olumsuz etkilemiştir.² Bu dönemde savunma giderleri yükselmiş, savaş hali bütçenin büyük açıklar vermesine sebep olmuştur. Savaşa girmeden savaş ekonomisini uygulamak zorunda kalan Türkiye, bu durumu para basarak finanse etmek zorunda kalmış, bu durum da enflasyonun aşırı yükselmesine neden olmuştur. Nihayetinde Türkiye’deki arz talep dengesi keskin bir şekilde bozulmuştur.³ Türkiye bu süreçte askerî ve ekonomik birçok denklemi göz önünde bulundurarak ülke genelinde olağanüstü tedbirler alma yoluna gitmiştir.⁴ Hükûmet bu doğrultuda 7 Eylül 1939’da yayımladığı tebliğ ile tedbirler olarak gıda maddeleri ve hububatın ihraç edilmesini yasaklamış, fiyat artışları, vurgunculuk gibi teşebbüslerde bulunanlar hakkında cezai işlem başlatacağını açıklamıştır. Sonraki süreçte ortaya çıkan kaos ortamı ihtikâr, stokçuluk, karaborsacılık gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁵ Bu olumsuz gelişmeler hükûmeti harekete geçirmiş, 72 maddeden oluşan Millî Korunma Kanunu, 15 Ocak 1940 tarih ve 6/220 sayılı kanun teklifiyle Meclis’e sunulmuş ve 26 Ocak 1940 tarihinde ve 3780 sayılı kanunla yasalasmıştır.⁶ **Hükûmet bu yasayla** olağanüstü durum ve mevcut savaş koşulları nedeniyle her defasında meclisten yetki almak yerine tüm yetkileri bir yasada toplayarak kendine işlerlik kazandırmayı amaçlamıştır.⁷ Millî Korunma Kanunu ile ihtikâr ve karaborsacılık olaylarına ağır cezalar getirilmesine rağmen mevcut durumun önü alınamamış, bu hâl hem halkın hem de dönemin ulusal basınının büyük tepkisini çekmiştir. Benzer tepkileri İzmir basınında da görmek mümkündür.

Liman kenti özelliğiyle maruf İzmir, II. Dünya Savaşı’nın getirdiği olumsuzluklardan ziyadesiyle etkilenmiştir. Şehirde ithalat ve ihracat azalmış, ekonomi daralmış, birçok temel gıda ve ihtiyaç maddesi temin edilememeye başlanmıştır. Anadolu’nun dünyaya açılan ihracat kapısı olan İzmir’de mevcut ekonomik durum ihtikâr olaylarının patlamasına neden olmuştur.⁸ Türkiye’de yürürlüğe konan uygulamalar ve savaş ekonomisi şartları, sosyal ve iktisadi alanda etkisini keskin bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde sermayenin ve ticaretin azınlıkların elinde olmasından dolayı karaborsa ve ihtikâr olaylarıyla azınlıkların adları bir arada anılmaya başlanmıştır.⁹ İzmir basınında ihtikâr

1 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1987, s. 407

2 Tuncer Baykara, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1991, s. 160.

3 Yenal Ünal, “1940-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme”, *Tarih Okulu*, Sayı: 3, 2009, ss. 72-99.

4 Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Ed. Baskın Oran), Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 387-398.

5 Feyzullah Ezer, “Millî Korunma Kanunu (18 Ocak 1940)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-korunma-kanunu-18-ocak-1940/> (25.10.2022).

6 “Millî Korunma Kanunu” Resmî Gazete, 26 Ocak 1940, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4417.pdf> (25.10.2022).

7 Cemil Koçak, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, (Cilt:2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 373.

8 Onur Yılmaz, *İkinci Dünya Savaşı’nda İzmir Yahudileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İzmir, 2017, ss. 84-88.

9 Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, (3.Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 425.

olaylarıyla ilgili haberler genellikle Millî Korunma Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten sonra görülmeye başlanmış. Bu tarihten sonra dönemin İzmir basını ihtikâr olaylarına sayfalarında sıklıkla yer vermiş ve ihtikâr yapanlar dönemin gazeteleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu süreçte İzmir basınında Yahudi vatandaşların adı da ihtikâr olaylarıyla anılmaya başlamıştır.¹⁰ İzmir'de ihtikâr olayları toplumsal bir infial uyandırmıştır öyle ki o dönem muhtekirlere idam cezası verilmesi gerektiği fikri bile ileri sürülmüştür.¹¹ Dönemin önde gelen siyasetçilerinden, adalet eski bakanı, TBMM'nin ilk yedi dönem İzmir milletvekili Mahmut Esat Bozkurt¹², Anadolu gazetesinde kaleme aldığı makalede çok sert bir dille ihtikâr olaylarını eleştirmiş ve muhtekirlerin en ağır cezalara çarptırılması gerektiğini ifade etmiştir.¹³ İzmir mülki idaresi de ihtikârla mücadeleye dahil olmuştur.¹⁴ Tüm bu tepkilere, hapis cezalarına, el koymalara ve teşhirlere rağmen ekonomik yolsuzlukların önü alınamamış, savaş koşullarının getirdiği olumsuzluklar engellenememiştir. Bu çalkantılı dönemde gıda ve ihtiyaç maddelerine ulaşımın her geçen gün zorlaşması ve bu maddelerin günden güne artan fiyatları halkta bıkkınlık ve yılgınlık yaratmıştır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu mevcut enflasyonist durumdan selefi Refik Saydam Hükümetini sorumlu tutarak mevcut durum için yeni kaynaklar arayışına yönelmiştir.¹⁵ Bu arayışlar sonucu fevkalade kazançların vergilendirilmesi, bilinen adıyla Varlık Vergisi kanunu yürürlüğe girmiştir.

Varlık Vergisi kanun tasarısı, 9 Kasım 1942 tarih ve 6/4067 sayı ile TBMM'ye sevk edilmiş, 12 Kasım 1942 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir¹⁶ Varlık Vergisi Kanunu ile amaçlanan tedavüldeki para miktarını azaltmak, bütçe ihtiyaçlarını gidermek, Türk lirasını değerlendirmek, ihtikâr, karaborsacılık ve istifçilik gibi yasadışı faaliyetleri engellemek ve vergi kaçakçılığından fevkalade kazanç elde etmiş olanların bu kazançlarını, vergiye tabi tutmak, arz ve talep dengesini sağlamak ve bozulan piyasa dengelerini yeniden tesis etmektir. Bu doğrultuda kanunun yedinci maddesi uyarınca her il ve ilçe merkezinde, o merkezin mülki erkânından oluşan komisyonlar kurulmuştur. Kurulan bu takdir komisyonlarında çoğunluğun vereceği kararlar kabul edilecek, eşitlik halinde ise komisyon başkanın oy verdiği görüş kabul görecektir.¹⁷ Vergiyle ilgili hazırlanan cetvellerde mükellefler; Müslüman (M), Gayrimüslim (G), Dönme (D) ve Ecnebi (E) olmak üzere dört başlıkta kategorize edilmişti.¹⁸ Varlık Vergisi mucibince o dönem Türkiye'nin il statüsündeki 63 merkezine vergi tahakkuk ettirilmiştir. En çok vergi tahakkuk ettirilen il 347.779.607 TL ile İstanbul olurken onu sırasıyla 27.645.001 TL ile İzmir, 16.713.117 TL ile Ankara, 11.060.589 TL ile Bursa ve 9.922.537 TL ile Seyhan (Adana) takip etmiştir.¹⁹

10 "Dün iki ihtikâr davasına bakıldı", *Anadolu*, 20 Ekim 1940. "Muhtekir bir manifaturacı yakayı ele verdi", *Anadolu*, 27 Temmuz 1941. "Beker Müessesinde bir ihtikâr hadisesi", *Anadolu*, 3 Ağustos 1941. "Bir kalay muhtekiri de yakayı ele verdi", *Anadolu*, 5 Kasım 1941. "İhtikâr hani neredeyse rekor kıracak", *Anadolu*, 29 Mayıs 1942. "Dört yıla mahkûmiyet", *Anadolu*, 28 Ekim 1942. "Vurgunculara Ders olsun, İzmir'de bir Yahudi 5 sene hapse mahkûm oldu", *Tasviri Efkar*, 1 Temmuz 1942.

11 "Evet, ihtikâr yapanı idam etmelidir", *Anadolu*, 25 Kasım 1941.

12 Hakkı Uyar, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Bûke Yayınları, İstanbul, 2000.

13 "Haydut Muhtekirler", *Anadolu*, 1 Aralık 1941.

14 "İhtikârla mücadele Dün Kontroller yapıldı. Vali ve belediye reisi de teftişler yaptı", *Anadolu*, 6 Kasım 1942.

15 Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, ss. 34-35.

16 "Varlık Vergisi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, 12.11.1942, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5255.pdf> (25.10.2022).

17 Muhammet Güçlü, "Varlık Vergisi (11.11.1942-15.03.1944)", *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, Kasım 1991, (Varlık Vergisi), s. 91.

18 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nefioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, ss. 47-48.

19 Güçlü, Varlık Vergisi, ss. 102-104.

Varlık Vergisi Kanunu’nun 12. maddesine göre vergi tahakkuk ettirilen mükellefler, borçlarını bir ay içinde ödemek zorundadır. Borçlarını ödemeyen mükelleflerin malları haczedilecek ve hâlâ borcu varsa mükellef, memleketin herhangi bir bölgesinde kamu yararına çalıştırılmak için kamplara gönderilecektir. Bu doğrultuda ilerleyen süreçte borcunu ödemeyen mükellefler Erzurum, Aşkale ve Eskişehir’in Sivrihisar ilçesindeki çalışma kamplarına sevk edilmiştir. Türkiye genelinde 2057 kişi kamplara sevk olunmuş, bu esnada 657 kişi vergisini ödediği için dosyaları kapatılmış, 1400 kişinin vergisi ise ilerleyen dönemde terkin edilmiştir. Vergisi ödenen ya da dosyası kapanan 657 kişinin 579’u kamptayken borcunu ödemiştir. 57 kişi borcunu iş yerinde öderken; 21 kişi ise çalışma kamplarında hayatını kaybettiği için vergileri düşürülmüştür.²⁰ İstanbul’dan 640, İzmir’den 88, Bursa’dan 100 mükellef kamplara alınmıştır.²¹ 3 Aralık 1943 tarihinden itibaren çalışma kamplarında çalıştırılan Varlık Vergisi yükümlüleri serbest bırakılmaya başlanmıştır.²² İzmir milletvekili Celal Bayar, 28 Aralık 1943’te TBMM’ye sunduğu önergeyle Varlık Vergisi’nin kaldırılmasını istemiştir.²³ Bu önergeden yaklaşık üç ay sonra yürürlüğe giren 15.03.1944 tarih ve 4530 sayılı kanuna göre Varlık Vergisi borçlarından kalan bakiye tümünden terkin edilerek vergi yürürlükten kaldırılmıştır.²⁴ II. Dünya Savaşı’nın oluşturduğu fevkalade şartlar, ekonomik buhran, kıtlık ve tüm çabalara ve önlemlere rağmen engellenemeyen karaborsa, spekülasyon ve vurgunculuk olayları burjuva sınıfı ile devleti karşı karşıya getirmiştir. İthalat ve ihracatın büyük kısmının azınlıkların elinde olması nedeniyle Varlık Vergisi uygulamasında bu kesime karşı tavizsiz bir politika izlenmiştir.²⁵

II. Dünya Savaşı’nın getirdiği tedirginlik ve belirsizlik İzmir Yahudilerini de olumsuz etkilemiştir. İzmir Yahudileri, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e İzmir’in sosyal yaşamında daha çok içe dönük bir toplumsal hayatı kabullenmişlerdir.²⁶ İzmir Yahudileri genellikle İzmir’in belirli bölgelerinde yaşamayı seçmişlerdir. Öyle ki Osmanlı Dönemi’nden Cumhuriyet’e Hahambaşı Mahallesi, Yeni Mahalle, İkiçeşmelik, Tilkilik, Mezarlıkbaşı, Namazgâh, Göztepe, Karantina, Karataş²⁷ ve Alsancak İzmirli Yahudilerin bir arada yaşadıkları mahalle ve semtler arasındadır.²⁸ II. Dünya Savaşı yıllarında İzmir’deki Yahudi nüfusu yaklaşık on beş bin kişidir.²⁹ II. Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945) İzmir Yahudi toplumunda 1183 doğum³⁰, 2019 ölüm³¹ ve 868 evlilik³² gerçekleşmiştir. İzmir Yahudileri

20 Ökte, s. 157. Ökte’ye göre Varlık Vergisi sırasında hayatını kaybedenlerin tamamı İstanbul’dandır.

21 Ökte, s. 158.

22 Güçlü, Varlık Vergisi, s. 105.

23 “Hükümet Varlık Vergisini Kat’i Surette Tasfiye Cihetine Gidecek”, *Vatan*, 31 Aralık 1943. “Varlık Vergisi Tasfiye Kanunu Hazırlanıyor”, *Tan*, 11 Ocak 1944.

24 “Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5657.pdf. (25.10.2022).

25 Nevin Coşar, “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:58, Sayı:2, 2003, s. 7.

26 Dina Danon, *The Jews of Ottoman İzmir A Modern History*, Stanford University Press, Stanford-California, 2020, ss. 3-35. Siren, Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul, 1995, ss. 39-125.

27 Eski bir Yahudi yerleşim yeri olan Karataş için bakınız, Avram Ventura, *Belleğin Tozlu Sayfalarında Karataş*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 12-13.

28 Erkan Serçe, “İzmir’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması ve İzmir Mahalleri”, *Kebikeç*, Sayı: 7-8, 1999, ss. 158-168. İzmir Musevi Cemaati Vakfı Başkanı Samuel Azar ile 08.12.2014 tarihinde yapılan görüşme.

29 Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 240. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, Cilt: 65, Ankara, 1950, s. 168.

30 İzmir Musevi Cemaati Vakfı Arşivi Hahambaşılık Nüfus Defterleri (1939-1945).

31 İzmir Musevi Cemaati Vakfı Arşivi Hahambaşılık Mezarlık (Kabarim) Defterleri (1939-1945).

32 İzmir Musevi Cemaati Vakfı Arşivi Hahambaşılık Evlilik Defterleri (1939-1945).

kendi aralarında *Judeo Espanyol* ya da *Ladino* olarak adlandırdıkları antik İspanyolca ile konuşmaktadır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımında Türkiye Yahudilerinin %84'ü anadilleri olarak İspanyolca'yı göstermektedir. Bu durum 1935 yılına gelindiğinde İzmir için de aynı seviyededir.³³ Bu durum Cumhuriyet Dönemi'nde Yahudilerin "*Vatandaş Türkçe Konuş!*" kampanyalarına maruz kalmalarına sebep olacaktır.³⁴ II. Dünya Savaşı yıllarında İzmir Yahudilerinin büyük bölümü ticaretle uğraşmaktadır. Tekstil ve genel ticaret İzmir Yahudilerinin en çok faaliyet gösterdikleri alanlardır.³⁵ İzmir'de 1940'lı yıllarda 49 sinagog ve oratuar denilen küçük dua evi bulunmaktadır. Günümüzde ayakta kalmayı başarabilen sinagog sayısı 13'tür ve bu sinagogların 9'u Havra Sokağı'nda bulunmaktadır.³⁶ II. Dünya Savaşı yıllarında İzmir'de Yahudilere ait bir hastane bulunmaktadır. Yahudi iş insanı Nesim Levi Bayraklı'nın yaptığı bağışla 1913 yılında Karataş'ta kurulan hastane, günümüzde Karataş Hastanesi olarak varlığını sürdürmektedir.³⁷ İzmir'de Yahudilere ait dört mezarlık bulunmaktadır. Bunlar Bahri Baba (Maşatlık), Kançeşme (Gürçeşme), Bornova ve Altındağ (Kokluca) mezarlıklarıdır.³⁸ II. Dünya Savaşı yıllarında bu mezarlıklardan sadece Altındağ (Kokluca) mezarlığı defin işlemlerine açıktır.

Bu araştırma, II. Dünya Savaşı yıllarında yürürlüğe konan Varlık Vergisi uygulamasının İzmir Yahudileri üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bu doğrultuda II. Dünya Savaşı yıllarında yayınlanan Anadolu ve Yeni Asır gazeteleri kapsamlı bir şekilde taranmış, İzmir Ticaret Odası Arşivi ve İzmir Musevi Cemaati Vakfı Arşivi'nde ayrıntılı incelemeler gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili elde edilen istatistiki veriler okunabilir hale getirilmiştir. Böylece İzmir'de tatbik edilen Varlık Vergisi uygulamasının İzmir Yahudilerine olan etkileri sosyoekonomik açıdan ele alınmıştır.

A) İzmir'de Varlık Vergisi Uygulaması

İzmir, Varlık Vergisi Kanunu'na göre İstanbul'dan sonra en çok vergi tarh ettirilen ve en çok vergi ödeyen ikinci ildir. İzmir basınında Varlık Vergisi ile ilgili ilk haber, "*Fevkalade Kazançlar Projesi Değişiyor*" başlığıyla 14 Temmuz 1942'de *Anadolu* gazetesinde yayınlanmıştır.³⁹ Bu haber, İzmir kamuoyunda endişeye ve telaşa sebep olmuştur. Takip eden günlerde neşredilen haberlerle kimin ne kadar vergi ödeyeceği şayiası büyük bir kaygıya sebebiyet vermiştir.⁴⁰ İzmir'de Vali Sabri Öney'in başkanlığında üç adet komisyon kurulmuştur. Komisyona İzmir Defterdarı Mümtaz Tarhan'ın yanı sıra İzmir Belediyesi'nden ve İzmir Ticaret Odası'ndan isimleri açıklanmayan üyeler de dâhil edilmiştir.⁴¹ İzmir'de Varlık Vergisi süresince yerel basın üzerinden kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. İzmir'de oluşturulan komisyonların görevlerine başlamalarını ve aldıkları kararları, Varlık Vergisi

33 Nahum, ss. 53-55.

34 Rifat N. Bali, "*Vatandaş Türkçe Konuş!*" *Birgün*, 23.06.2006, http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf (02.11.2022).

35 İzmir Ticaret Odası Arşivi, Ticaret Sicil Kayıtları (1941-1945).

36 Sara Pardo, *Sevgili İzmir Beni Tanı, Dünden Yarına İzmir Yahudileri*, (2. Baskı), Etki Yayınları, İzmir, 2014, s. 119.

37 Siren Bora, *Bir Semt Bir Bina: Karataş Hastanesi ve Çevresinde Yahudi İzleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2015 ss. 181-206.

38 Pardo, ss. 178-179.

39 "*Fevkalade Kazanç Kimlerden Alınacak*", *Anadolu*, 14 Temmuz 1942, s. 3.

40 "*Fevkalade Kazanç Projesi Değiştirildi*", *Anadolu*, 26 Temmuz 1942. "*Fevkalade Kazanç Kimlerden Alınacak*", *Anadolu*, 10 Kasım 1942. "*Varlık Vergisi Kanunu*", *Anadolu*, 12 Kasım 1942, ss. 1-3. "*Varlık Vergisi*", *Anadolu*, 14 Kasım 1942. "*Varlık Vergisi Kanunu Vaziyette İyilik ve Ucuzluklara Amil Olacaktır*" *Anadolu*, 15 Kasım 1942.

41 Muhammet Güçlü, "*Varlık Vergisi ve İzmir Uygulaması*", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1993, Cilt:8, Sayı:1, (Varlık İzmir), s. 160.

ile ilgili gelişmeleri o dönemin İzmir’in önemli yerel gazetelerinden biri olan Anadolu düzenli olarak neşretmiştir.⁴² Anadolu gazetesinde Targan Çarıklı’nın kaleme aldığı uzun bir köşe yazısında Varlık Vergisi’nin niçin önemli bir vergi olduğu, neden uygulandığı ve ne gibi yenilikler getireceği uzun uzadıya halka anlatılmıştır. Çarıklı, Varlık Vergisinin hayati önemde olan kısımlarını şöyle nakletmiştir:

1- *Fevkalade masrafları karşılamak zoru ile kabaran para hacmini küçültmek.*

2- *Parayı kıymetlendirmek suretiyle bugün pek yukarıda teşekkül eden fiyatları düşürmektir.*

3- *Varlık Vergisi nihayet üçüncü büyük bir ihtiyaca da cevap vermektedir. Bu ihtiyaç, halkın giyeceği, yiyeceği, velhasıl en zaruri ihtiyaçlarını istismar ederek hayatı zorlaştıran muhtekir zümreyi kırbaçlaması ve bunların elinden gayri kanuni ve ahlaki olarak kazandıkları fevkalade kazancı geri almak suretiyle adaleti yerine getirmesidir.*⁴³

Mükelleflerin ödeyeceği Varlık Vergisi miktarları 15 Aralık 1943’te vilayette (vergi dairelerinde)⁴⁴, 16 Aralık’ta ise İzmir yerel basınında ilan edilmiştir. Buna göre İzmir’e yaklaşık 27 milyon TL vergi tarh ettirilmiştir.⁴⁵ Haberlerde vergiyi zamanında ödemeyenlerin bunu cezalı ödeyeceği, hiç ödeme yapmayanların ise yol inşaatlarında çalıştırılmak üzere “Zigana Geçidi, Deveboynu, Van, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır, Siirt, Talo, Kop Dağları, yol ve geçitleri” gibi çalışma kamplarına sevk edileceği duyurulmaktadır.⁴⁶ İlerleyen günlerde İzmir yerel basını tarh ettirilen toplam vergi miktarlarını ve kime ne kadar vergi tarh edildiğini ayrıntılı bir şekilde neşretmiştir. Anadolu gazetesine göre İzmir geneline 27 milyon TL’den biraz fazla; Yeni Asır’a göre ise 28 milyon TL civarı vergi tarh edilmiştir.⁴⁷ Anadolu gazetesindeki bilgilere göre İzmir’in merkezindeki 2798 mükellefe toplam 25.257.500 TL vergi tarh ettirilmiştir. İzmir’in kazalarındaki 1779 mükellefe ise toplamda 1.890.260 TL vergi tarh ettirilmiştir. Genel toplamda 4577 mükellefe 27.147.760 TL Varlık Vergisi tarh edilmiştir. En çok vergi veren ilk üç ilçe ise sırasıyla Tire (557.391TL), Bayındır (295.150TL), Bergama (263.700 TL) olarak sıralanmıştır.⁴⁸ İzmir’deki bu durumda vergilendirme ile nüfus yoğunluğunun uyuşmazlığı göze çarpmaktadır. Örneğin verginin tarh edildiği dönemde İzmir’in merkez nüfusu 250 bin⁴⁹ civarıdır ve İzmir merkeze 25 milyon TL civarı vergi tarh ettirilmiştir. O dönem nüfusu 97 bin⁵⁰ kişi ile İzmir’in en kalabalık ilçesi olan ve ekonomisi tarıma dayanan Ödemiş’e ise 213 bin TL civarı vergi tarh ettirilmiştir. Ödemiş ilçesinin nüfusunun neredeyse yarısına sahip (45 bin kişi) ve

42 “Varlık Vergisi, İzmir için bir tahmin 20 milyon” *Anadolu*, 17 Kasım 1942.

43 “Varlık Vergisinin Gayesi Nedir?”, *Anadolu*, 27 Kasım 1942, s. 2.

44 İzmir’de Varlık Vergisi ilanları ve ödemeleri Basmane, Başdurak, Yeni Maliye ve Karşıyaka vergi dairelerinde gerçekleştirilmiştir. “Varlık Vergileri”, *Yeni Asır*, 16 Aralık 1942.

45 “Varlık Vergileri”, *Yeni Asır*, 16 Aralık 1942. “Varlık Vergisi Listeleri İzmir’de Asıldı”, *Anadolu*, 16 Aralık 1942.

46 “Varlık Vergisini Vaktinde Ödemeyenler”, *Anadolu*, 16 Aralık 1942, s. 3.

47 “İzmir’de, Merkez ve kazalarda vergi ve mükelleflerin sayısı”, *Anadolu*, 17 Aralık 1942. “Vergi Miktarı”, *Yeni Asır*, 17 Aralık 1942.

48 “İzmir’de, Merkez ve kazalarda vergi ve mükelleflerin sayısı”, *Anadolu*, 17 Aralık 1942.

49 T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1959 İstatistik Yılığ*, Ankara, 1961, s. 55.

50 “İzmir’in Nüfusu”, *Anadolu*, 25 Ekim 1940.

ekonomisi daha çok ticarete dayalı Tire'ye ise 557 bin TL vergi tarh ettirilmiştir. Bu durum İzmir'deki vergilendirmede ticaret faktörünün belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

İzmir'de Varlık Vergisi listelerinin ilan edilmesinin ardından bazı vatandaşlar tarh edilen vergilere itiraz etmişlerdir. Türkiye genelinde Varlık Vergisi hakkında ilgili mercilere toplam 24.316 itiraz dilekçesi verilmiş; bunlardan 20.152'sine cevap verilmiştir.⁵¹ İzmir merkez ve kazalarından 14 mükellef kendisine tarh edilen vergiye itiraz için Meclis'e dilekçe vermiştir. 21 mükellef de askerlik vazifesini yerine getirdikleri için vergi borçlarını terhis olduktan sonra ödeyeceklerini beyan etmiştir.⁵² Varlık Vergisi sırasında asker olduğu için borcu tehir edilen isimlerden biri de İzmirli eski sanayici Daniel Levi'nin babası Avram Levi'dir. Varlık Vergisi yıllarında asker olan Levi, soyadı "Kubalı" olan bir komutanın yardımıyla vergi borcunu tehir ettirmiştir. Daniel Levi'nin aktardığına göre dedesi, o dönem Süleyman Ferit Eczacıbaşı⁵³ ile yakın arkadaştır. Levi, durumu Süleyman Ferit Bey'e açmış, Varlık Vergisi'nin iptali için kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Avram Levi, bir müddet sonra kendisine tarh edilen Varlık Vergisi'nin iptal edildiğini görmüştür. Levi, burada Süleyman Ferit Bey'in yardımının mı etkili olduğu ya da zamanlama bakımından Varlık Vergisi'nin terkin mi edildiği konusunda mütereddittir.⁵⁴

1. İzmir'de Varlık Vergisi Birinci Listeleri

İzmir'de toplamda 4577 mükellefe 27.147.760 TL vergi tarh ettirilmiştir.⁵⁵ Yapılan incelemelerde İzmir'de 10 bin TL ve üstü Varlık Vergisi tarh edilen toplam 337 mükellef tespit edilmiştir.⁵⁶ Tespit edilen bu mükelleflere ait bilgiler Ek-1'de verilmiştir. İzmir'e tarh edilen toplam verginin 19.228.500 TL'sini ödemekle yükümlü 337 mükellef, belirlenen bu listedeki isimlerden oluşturmaktadır. Geriye kalan 7.919.260 TL ise 4240 mükellefe tarh ettirilmiştir. Başka bir deyişle İzmir'deki Varlık Vergisi'nin %70,82'si tarafımızca belirlenen bu liste tarafından ödenmiştir. Geriye kalan yaklaşık %29'luk kısım hakkında bilgi sahibi değiliz. Muhtemelen bu mükellefler 10.000 TL'nin altında vergi tarh ettirilen kimselerdir. Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde 10.000 liranın altında vergi tarh edilen kimseler hakkında nadiren haberlere rastlanmaktadır. Bunlardan biri Yeni Asır gazetesinde şu şekilde neşredilmiştir: "Kemal K. Aktaş 3.000TL, Azmi Çavuşoğlu 2.000TL, İbrahim Sırrı 1.500TL, Simsar Hüsnü, Lütfi S. Özoğlu, Hanri Şarl 1.000'er TL; Gazinocu Ahmet, Ali Remzi Uzman, M. Ali Susamış, Camcioğlu M. Emin, İbrahim ve Ömer 500'er TL. Varlık Vergisi borcunu dün Başdurak Maliye şubesine ilk yatıranlardır."⁵⁷ Özetle tespit edilen bu liste,

51 Ökte, s. 110.

52 Güçlü, Varlık İzmir, s. 174.

53 Yaşar Aksoy, *Bir Kent, Bir İnsan – İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

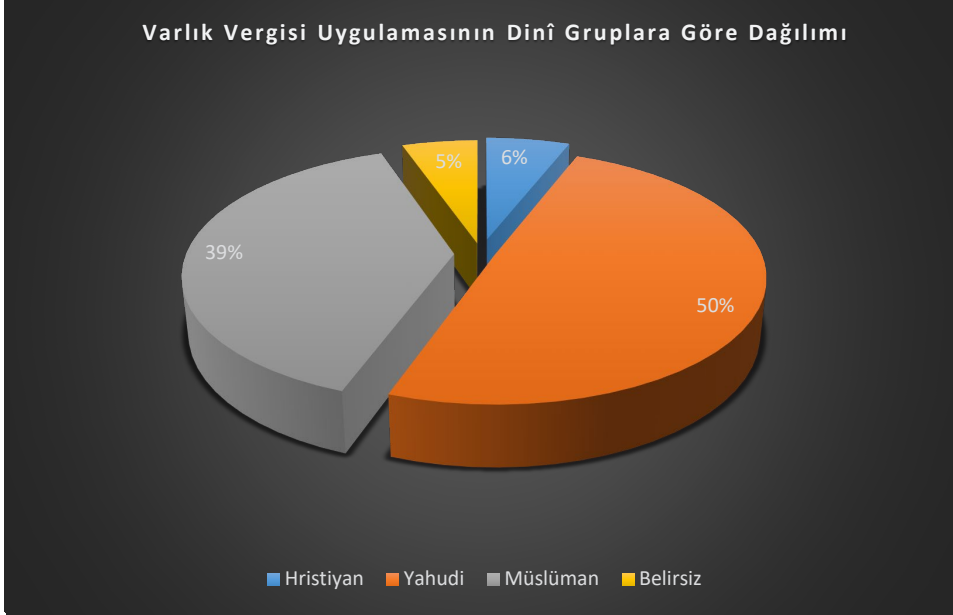
54 Daniel Levi ile 23.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

55 İzmir'de Varlık Vergisi tarh edilenlerin listesini oluşturmak için öncelikle dönemin önde gelen yerel gazetelerinden Anadolu ve Yeni Asır ayrıntılı bir şekilde taranmıştır. Ayrıca bu konuda daha önce araştırma yapan Muhammet Güçlü'nün ilgili makalesinden de faydalanılmıştır. "İzmir'de, Merkez ve kazalarda vergi ve mükelleflerin sayısı" *Anadolu*, 17 Aralık 1942. "Vergi Miktarı", *Yeni Asır*, 17 Aralık 1942. Güçlü, Varlık İzmir, s. 162-170.

56 Liste, Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde yayınlanan Varlık Vergisi ilanlarından derlenmiştir. Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde yayınlanan ilanlar birbirinden farklılık arz etmektedir. Örneğin Varlık Vergisi birinci listesi Yeni Asır'da toplam 241 kişidir. Muhammet Güçlü toplamda 223 kişiyi listelemiştir. Bu sayı Anadolu gazetesinde daha fazladır. Ayrıca her iki gazetede listelerde de benzer ve farklı isimler yer almaktadır. Bahsi geçen liste, bu gazetelerdeki farklı isimlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

57 "Varlık Vergisi Listeleri Dün Asıldı", *Yeni Asır*, 17 Aralık 1942, s. 2.

İzmir’deki Varlık Vergisi uygulamasıyla ilgili oluşturulan en geniş listedir. Oluşturulan listede mükellefin adı-soyadı, dinî, mesleği ve kendisine tarh edilen vergi miktarı yer almaktadır. Listede adı geçen kimselerin Yahudi oldukları İzmir Yahudi Cemaati Vakfı yetkililerince tespit edilmiştir.⁵⁸ Şekil 1’de oluşturulan listedeki 337 mükellef, dinî açıdan gruplandırılmıştır.⁵⁹

Şekil 1: Varlık Vergisi Uygulamasının Kişi Sayısı Bakımından Dinî Gruplara Göre Yüzdeleri Dağılımı⁶⁰

Şekil 1’e göre elimizdeki listede belirtilen 337 mükellefin %50’si (167 mükellef) İzmirli Yahudi mükellefler oluşturmaktadır. Yahudi mükellefleri 132 mükellef ve %39’luk oran ile Müslümanlar; 20 mükellef ve %6 oran ile Hristiyanlar (Ecnebi-Levanten); %5 oran ve 18 mükellef ile belirsizler⁶¹ izlemektedir. Buna göre 171 mükellef (%51) ile sayı bakımından listemizin yarısından fazlasını oluşturan Yahudilere, 19.228.500 TL’lik toplam verginin 7.706.500 TL’si, yani listedeki toplam verginin %40’ının tarh ettirildiği görülmektedir. 132 mükelleften oluşan (%39) Müslümanlara toplam verginin 9.319.000 TL’lik kısmı tarh edilmiştir. Yani toplam verginin %48’i Müslümanlara tarh edilmiştir. 21 mükelleften oluşan Hristiyanlara ise toplam verginin 1.081.500 TL’si (%5); 13 mükelleften oluşan belirsizlere

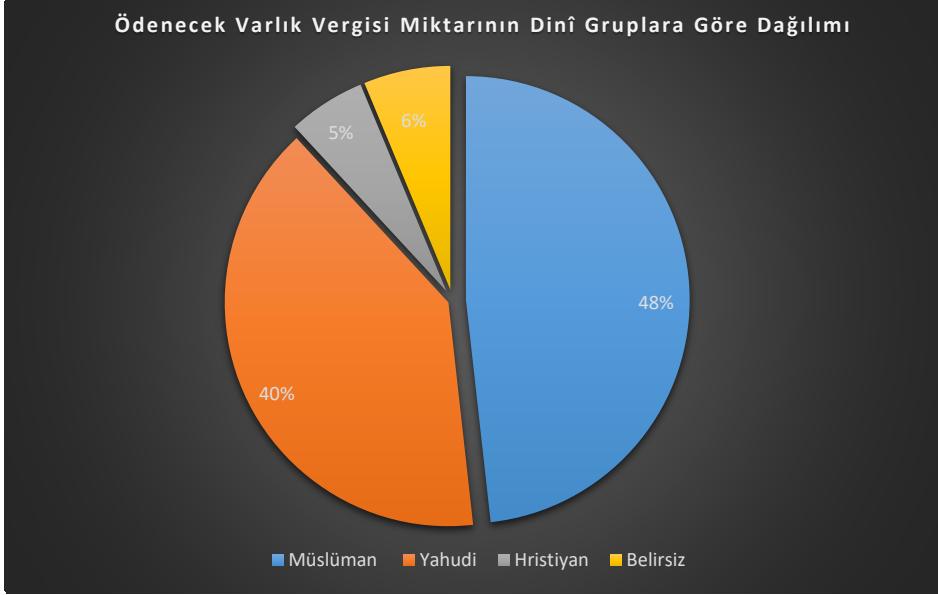
58 İzmir Musevi Cemaati Vakfı Başkanı Samuel Azar ile 08.12.2014 tarihinde yapılan görüşme. İzmir Musevi Cemaati Vakfı Saymanı Bünyamin Hazan ile 07.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

59 Burada belirtilmesi gereken bir husus vardır. Listede Müslüman olarak belirtilen mükelleflerin içinde o dönem “*Dönme*” (Sabetaıyıcı) olarak isimlendirilen kimseler de bulunmaktadır. Bu isimleri farklı bir grup altında listelemek mümkün değildir çünkü vergilendirme sırasında mükelleflerin dinî yönden sınıflandırıldığına dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu konuda başvuruda bulunduğumuz İzmir Vergi Dairesi Başkanlığı yetkilileri o döneme ait arşivlerin mevcut olmadığını ifade etmişlerdir. Bu konu hakkında bilgi sahibi olan bazı İzmirli Yahudi muhataplarımız bu hususta konuşmak istemediklerini beyan etmişlerdir.

60 “İzmir’de, Merkez ve kazalarda vergi ve mükelleflerin sayısı” *Anadolu*, 17 Aralık 1942. “Vergi Miktarı”, *Yeni Asır*, 17 Aralık 1942.

61 Bu grup, listelerde ve ilanlarda sadece adı verilip; kurucuları ya da kökeni hakkında bilgi verilmeyen şirketlerden veya kuruluşlardan oluşmaktadır.

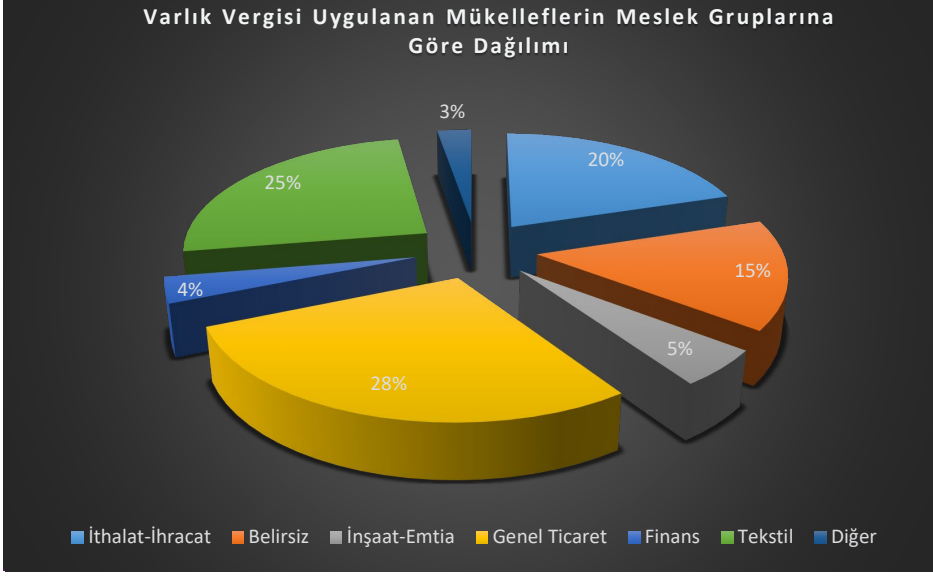
ise toplam verginin 1.121.500 TL'si (%6) tarh ettirilmiştir. Özetlemek gerekirse mükellef sayısı bakımından listenin ikinci sırasında yer alan Müslümanlar, tarh ettirilen vergi miktarı bakımından %48'lik oran ile en çok vergi tarh ettirilen grup olmuştur. Yahudiler %40'lık oran ile ikinci, belirsizler %6 oran ile üçüncü ve Hristiyanlar %5 oranlarla dördüncü sırada yer almışlardır. Yukarıda verilen bilgiler Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2: Ödenecek Varlık Vergisi Miktarının Dinî Gruplara Göre Dağılımı⁶²

Oluşturulan listede yer alan mükelleflerin birçoğunun mesleği tespit edilmiştir. Buna göre listede yer alan toplam 337 mükelleften 286'sının meslekleri tespit edilirken; 51 mükellefin meslekleri tespit edilememiştir. Tespit edilen 286 mükellefin mesleklerine göre gruplandırması Şekil 3 ve Tablo 1'de verilmiştir.

⁶² "İzmir'de, Merkez ve kazalarda vergi ve mükelleflerin sayısı" *Anadolu*, 17 Aralık 1942. "Vergi Miktarı", *Yeni Asır*, 17 Aralık 1942.

Şekil 3: İzmir’de Varlık Vergisi Uygulanan Mükelleflerin Meslek Gruplarına Göre Yüzdeleri Dağılımı⁶³

Tablo 1: Mükelleflerin Meslek Gruplarına Göre Frekans Dağılımı

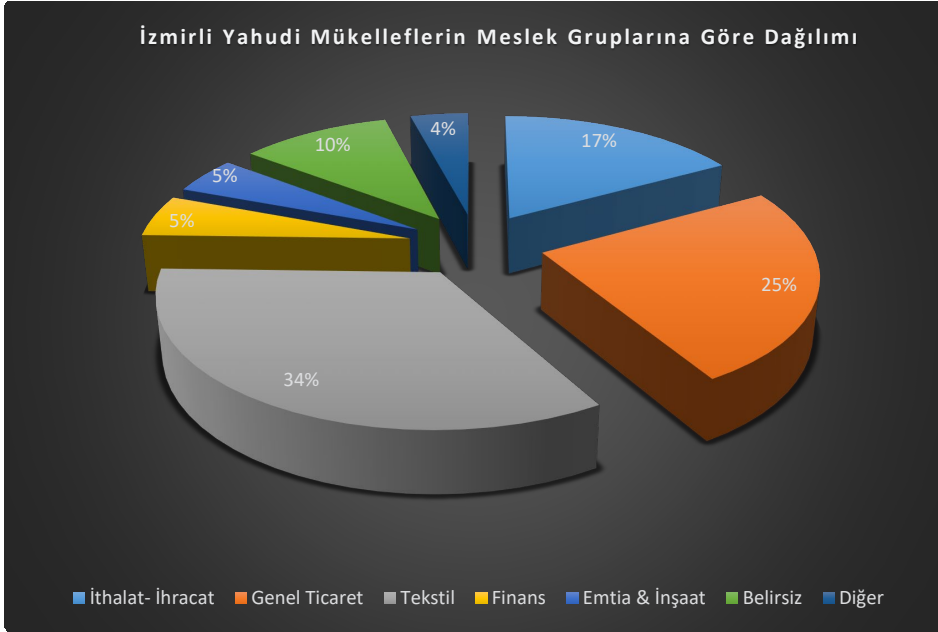
İthalat İhracat	Genel Ticaret	İnşaat Emtia	Tekstil	Finans	Belirsiz	Diğer
68	96	17	84	12	51	9

Şekil 3 ve Tablo 1 incelendiğinde vergilendirmenin büyük bir kısmının, ticaretle uğraşan mükelleflere uygulandığını görülmektedir. İthalat-İhracat, Genel Ticaret ve Tekstil⁶⁴ gibi ticaret zeminli sektörler listenin %73’ü gibi büyük bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum İzmir’deki vergilendirmenin büyük varlık sahibi, emlak sahibi, büyük çiftçi vb. gibi kimselerden ziyade aktif olarak ticaretin içinde olan kimselere tarh edildiğini göstermektedir. O dönem İzmir ekonomisinin büyük bir bölümünün ihracat-ithalat faaliyetlerine dayandığı göz önünde bulundurulursa organik olarak birbirine bağlı bazı ticari faaliyetler ile o dönem çok dillendirilen ihtikâr olaylarını yan yana getirmek hiç de güç olmayacaktır. Özetlemek gerekirse o dönem incir, pamuk, tütün, palamut gibi tarımsal ürünleri ihraç eden kimseler ile yurtdışından kumaş, elektronik eşya, makine... vb. gibi malları ithal edip yurtiçinde satan kimseler, aynı kişilerdir. Bu durum, savaş yıllarında İzmir ticaretinin belli bir zümrenin elinde olduğu gerçekliğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4’te Varlık Vergisi tarh edilen İzmirli Yahudi mükelleflerin meslek gruplarına göre dağılımı ele alınmıştır. Kendisine vergi tarh ettirilen 171 İzmirli Yahudi mükellefin mesleki dağılımı Şekil 4 ve Tablo 2’deki gibidir.

63 “İzmir’de, Merkez ve kazalarda vergi ve mükelleflerin sayısı” *Anadolu*, 17 Aralık 1942. “Vergi Miktarı”, *Yeni Asır*, 17 Aralık 1942. Güçlü, Varlık İzmir, ss. 162-170.

64 Manifaturacılık, tuhafiyecilik, iplik ticareti, mensucat ve hazır giyim gibi ticari faaliyetlerin genel başlığını teşkil etmektedir.

Şekil 4: İzmir’de Varlık Vergisi Uygulanan İzmirli Yahudi Mükelleflerin Meslek Gruplarına Göre Yüzdeleri Dağılımı⁶⁵

Tablo 2: İzmirli Yahudi Mükelleflerin Meslek Gruplarına Göre Frekans Dağılımı

İthalat İhracat	Genel Ticaret	İnşaat& Emtia	Tekstil	Finans	Belirsiz	Diğer
29	42	8	58	9	18	7

Şekil 4 ve Tablo 2 incelendiğinde İzmirli Yahudi mükelleflerin en çok tekstil ile (%34) ilgilendiği görülmektedir. O dönem İzmir’de manifaturacılık, tuhafiyecilik, hazır giyim ve deri sektörünün hemen hemen tamamı İzmirli Yahudilerin elindedir. Bunun yanında şapkacılık, hazır elbise ve terzi gibi meslekleri icra eden, alanında uzman birçok İzmirli Yahudi’ye rastlamak da mümkündür.⁶⁶ İzmir’de başta genel ticaret ve tekstil olmak üzere ticaretin birçok alanında faaliyet gösteren İzmir Yahudilerinin adı İzmir basınında ihtikâr olaylarıyla anılmıştır.⁶⁷ Genel ticaret olarak belirtilen ve Yahudi mükelleflerin %25’lik kısmını oluşturan meslek grubunu yurt içinde gerçekleştirilen tütün, incir, pamuk, palamut, üzüm gibi ihracat kalemlerinin alım satımı; cam, şişe, çinko, demir, bakır gibi emtiaların alım satımı; makine imalatı, elektronik eşyaların alım satımı; kâğıt, bakkaliye, züccaciye, yağ, sabun... gibi birçok ürünün ticareti bu başlık altındaki faaliyetler olarak değerlendirilebilir.⁶⁸ Bu verileri destekleyen diğer bir kaynak da İzmir Musevi Cemaati Vakfı Hahambaşılık Arşivi Evlilik Defterleri’dir. Arşivdeki bu defterlerde II. Dünya Savaşı

65 “İzmir’de, Merkez ve kazalarda vergi ve mükelleflerin sayısı” *Anadolu*, 17 Aralık 1942. “Vergi Miktarı”, *Yeni Asır*, 17 Aralık 1942.

66 Onur Yılmaz, “II. Dünya Savaşı’nda İzmir Yahudilerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu”, *Tarih ve Günce*, 2022, Sayı: 10, ss. 266-269.

67 “Dün iki ihtikâr davasına bakıldı”, *Anadolu*, 20 Ekim 1940. “Muhtekir bir manifaturacı yakayı ele verdi”, *Anadolu*, 27 Temmuz 1941. “Beker Müessesinde bir ihtikâr hadisesi”, *Anadolu*, 3 Ağustos 1941. “Mahkemeye verildi”, *Anadolu*, 29 Aralık 1942.

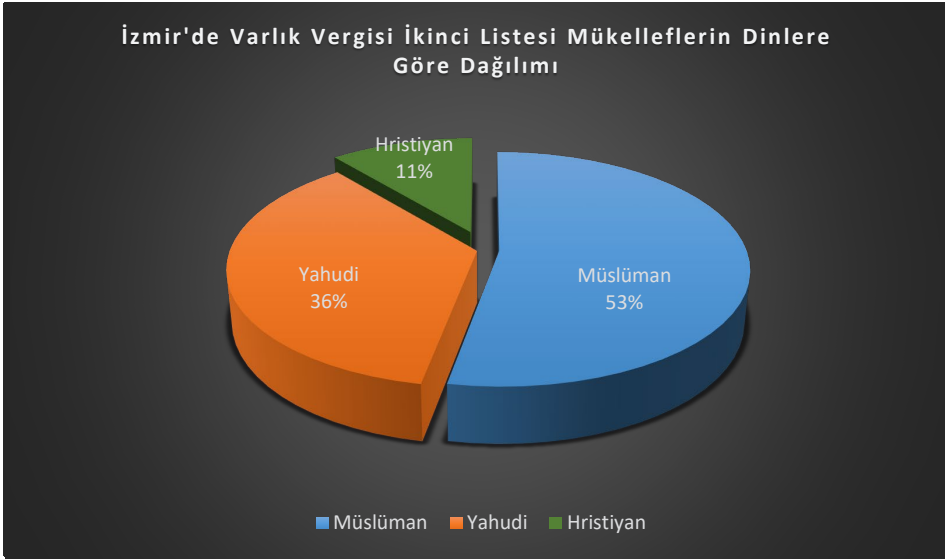
68 İzmir Ticaret Odası Arşivi Ticaret Sicil Defterleri (1941-1945).

yıllarında evlenen İzmirli Yahudilerin meslek bilgileri de yer almaktadır. Buna göre 1939-1945 yılları arası evlenen 868 İzmirli Yahudi’nin %30’u (264 kişi) tekstil sektöründe, %23’ü (200 kişi) de ticaret sektöründe (tüccar, komisyoncu, ithalat-ihracat vb.) faaliyet göstermektedir.⁶⁹ Son tahlilde İzmir’de Varlık Vergisi tarh edilen Yahudilerin büyük bir bölümünün faal olarak ticari hayatın içinde oldukları müşahade edilmektedir.

2. İzmir’de Varlık Vergisi İkinci Listeleri

İzmir’de Varlık Vergisi birinci listeleri asıldıktan sonra kendilerine büyük miktarda vergi tarh edilmeyen bazı vatandaşlar derhal vergilerini ödeme yoluna gitmiş ve vergilerini nakit olarak ödemişlerdir.⁷⁰ Dönemin İzmir basını mükellefleri derhal borçlarını ödeme yoluna girmeleri konusunda uyaran yazılar yayınlamıştır.⁷¹

İlerleyen günlerde İzmir’deki takdir komisyonu tekrar toplanarak unutulmuş ya da gözden kaçan mükelleflerin tespiti için çalışmalara başlamıştır. Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde yer alan listelere göre 60 kişiden oluşan mükelleflere toplam 431.500TL Varlık Vergisi tarh ettirilmiştir. Listedeki 60 mükellefin 42’si Müslüman, 13’ü Yahudi, 5’i Hristiyan mükelleflerden oluşmaktadır.⁷² Oluşturulan liste Ek-2’de verilmiştir. İkinci listede tarh edilen 431.500TL’nin 209.000 TL’si Müslüman mükelleflere (%48); 187.500 TL’si Yahudi mükelleflere (%43); 35.000 TL’si Hristiyan mükelleflere (%8) tarh ettirilmiştir. İkinci listenin mükelleflerin dinlerine göre dağılımı Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5: İzmir’de Varlık Vergisi İkinci Listesi, Mükellef Sayılarının Dinlere Göre Dağılımı⁷³

69 İzmir Musevi Cemaati Vakfı Arşivi Hahambaşılık Evlilik Defterleri (1939-1945).

70 Güçlü, Varlık İzmir, ss. 170-171.

71 “Varlık Vergisi Tahsili”, *Yeni Asır*, 01 Ocak 1943.

72 “Varlık Vergisinde İkinci Listeler...” *Yeni Asır*, 16-17 Şubat 1943. “Varlık Vergisi ikinci listeleri Maliye Şubeleri kapılarına asılmıştır.” *Anadolu*, 16 Şubat 1943, s. 3. “Komisyon Faaliyette”, *Anadolu*, 01 Ocak 1943. Güçlü, Varlık İzmir, ss. 172-173.

73 “Varlık Vergisinde İkinci Listeler...” *Yeni Asır*, 16-17 Şubat 1943. “Varlık Vergisi ikinci listeleri Maliye Şubeleri kapılarına asılmıştır.” *Anadolu*, 16 Şubat 1943, s. 3. “Komisyon Faaliyette”, *Anadolu*, 01 Ocak 1943. Güçlü, Varlık

Varlık Vergisi ödeyecek mükelleflerin belirlenmesinden sonra dönemin yerel basınında Varlık Vergisi ile ilgili birçok habere rastlanmıştır. Daha çok kamuoyu oluşturmak amacıyla yayınlanan bu haberlerde Varlık Vergisi ile piyasanın rahatlayacağı, fiyatların düşeceği, paranın kıymetleneyeceği ve ekonominin rayına gireceğine dair intibalar halkla paylaşılmaktadır.⁷⁴ Fakat Varlık Vergisi ödemelerinden dolayı piyasada genel bir durgunluk, para sıkıntısı, insanların alım gücünde bir daralma yaşanmıştır. Öyle ki önceki dönemlerde İzmir’de günlük ortalama 1000-1500 küçükbaş hayvan kesilirken bu sayı Varlık Vergisi ödemeleri döneminde 180-200’e düşmüştür.⁷⁵ Varlık Vergisi ile ilgili önemli duyurular, o güne kadar toplanan vergi miktarları ve hadiselerin yansımaları basın aracılığıyla İzmir halkıyla paylaşılmıştır.⁷⁶ İzmir’de dönemin önde gelen simaları ve gazetecileri de vergi ile ilgili köşe yazıları kaleme alarak verginin haklılığını halka anlatıp verginin bir vatandaşlık borcu olduğunu ifade ederek vergi borçlarının bir an önce ödenmesini salık vermişlerdir.⁷⁷

İzmir basınına göre 1 Ocak 1943 tarihi itibarıyla İzmir’de Varlık Vergisi tahsilatı 15 milyon TL’yi geçmiştir. Bu tarih aynı zamanda mükelleflerin borçlarını ödemeleri için verilen yasal sürenin de sonudur. Bu tarihten sonra borcunu ödemeyen mükellefler, borçlarını %1 faizle cezalı olarak ödeyeceklerdir.⁷⁸ Bir hafta sonra birinci ceza müddeti de sona erdiğinde tahsil edilen vergi miktarı 18 milyon TL’yi geçmiş ve borcunu ödemeyen mükellefler için ikinci ceza müddeti başlamıştır. Borcunu ödemeyen mükellefler bu dönemde borcunu %2 cezalı ödeyeceklerdir. Aynı zamanda bu tarihten itibaren gerekli haciz işlemleri de derhal başlayacaktır. Mükelleflerin mallarının nasıl haczedilip ne şekilde satılacağı, haczedilen malların mevcut borcu kapatmaması halinde mükelleflerin belirlenen yerlerde çalışma kamplarına alınacağı, mükelleflere gündelik olarak 250 kuruş yevmiye tayin edileceği, bu ücretin borcu kapatması halinde mükellefin serbest bırakılacağı ve bu hacizlere temel teşkil eden *Tahsil-i Emval Kanunu*⁷⁹ hükümleri, ayrıntılı bir şekilde dönemin basınında neşredilmiştir.⁸⁰

B) İzmir’de Varlık Vergisi Gereğince Uygulanan Haciz İşlemlerinin Değerlendirilmesi

Varlık Vergisi uygulamasında ikinci ceza müddetiyle birlikte İzmir’de hacizler ve haczedilen malların/şeyaların satış dönemi başlamıştır. Tahsil-i Emval Kanunu’na binaen ilk haciz işlemi 14.01.1943 tarihinde İsak Özönur adında bir Müslümana gerçekleştirilmiştir. Haciz işleminin ilanı Anadolu gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

“İzmir defterdarlığından

Basmahane şubesine varlık vergisinden 7000 lira borçlu İsak Özönurun gerek ticarethanesinde ve gerek hanesinde tahsili emval kanunu

İzmir, ss. 172-173.

74 “Varlık Vergisi Vaziyette iyilik ve ucuzluklara âmîl olacak”, *Anadolu*, 15 Kasım 1942. “Şöyle de olabilirdi...”, *Anadolu*, 16 Kasım 1942. Orhan Rahmi Gökçe, “Varlık Vergisi etrafında düşünülebilenler”, *Anadolu*, 25 Aralık 1942, s. 2. “Varlık Vergisinin Tesirleri”, *Anadolu*, 18 Aralık 1942.

75 “Vergi tediye yedi milyon lirayı geçti”, *Anadolu*, 30 Aralık 1942.

76 “Bu da Böyle”, *Anadolu*, 24. Aralık 1942. Varlık Vergisi Tedyatı”, *Anadolu*, 25 Aralık 1942. “Varlık Vergisi”, *Anadolu*, 29 Aralık 1942. “Vergi Tedyatı...” *Anadolu*, 30 Aralık 1942. “Varlık Vergisi Tedyesi” *Anadolu*, 31 Aralık 1942.

77 Orhan Rahmi Gökçe, “Varlık Vergisi Etrafında Düşünülebilenler”, *Anadolu*, 25 Aralık 1942. “Rüyada Varlık Vergisi” (Çimdik), *Anadolu*, 26 Aralık 1942.

78 “Varlık Vergisi Tedyatı” *Anadolu*, 01 Ocak 1943.

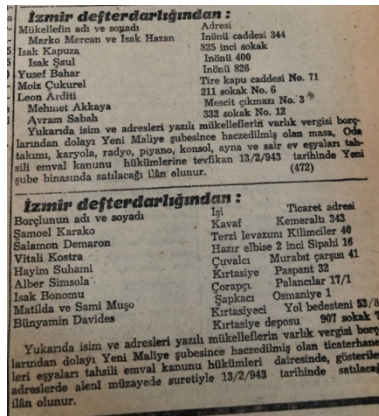
79 “Tahsil-i Emval Kanunu”, Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2895.pdf> (22.10.2022).

80 “2. Ceza Müddeti Başladı” *Yeni Asır*, 10 Ocak 1943. “Bugün Tahsili Emval Kanununun Hükümleri Başlıyor” *Anadolu*, 08 Ocak 1943.

hükümlerine göre haczedilmiş olan kadın, çocuk ve erkek ayakkabıları, piyano, koltuk takımı, camlı dolap, kütüphane, elbise dolabı, halı seccade, karyolalar vesaire menkul eşyalar 15.1.1943 tarihine tesadüf eden Cuma günü saat 10 da Tilkilikte Hatuniye camisinin civarındaki meydanlıktaki mahalde satılacaktır. Talip olanların yevmi mezkur ve saatte mahallinde hazır bulunmaları lüzumu ilan olunur.”⁸¹

Bu ilandan bir gün sonra 25 bin liralık vergi borcundan dolayı Bohor J. Franko’nun haczedilen ev eşyası, hasır koltuk, karyola takımları vb. ev eşyaları Tahsil-i Emval Kanunu hükümlerine göre satışa çıkarılmıştır. Müzayede yeri olarak İkinci Beyler Sokak belirlenmiştir.⁸² 14 Ocak 1943 tarihinden başlayarak haciz işlemleriyle ilgili duyurular düzenli olarak Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde yayınlanmıştır. Gazetelerdeki haciz ilanları Resim 1’deki gibidir. Bu süreçte Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun bir beyanatını manşetten veren Anadolu gazetesi hükümetin vergi konusundaki kararlığını açıkça ilan etmiş ve verginin amacının muhtekirler ve hükümete kulak tıkayan zenginler olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.⁸³

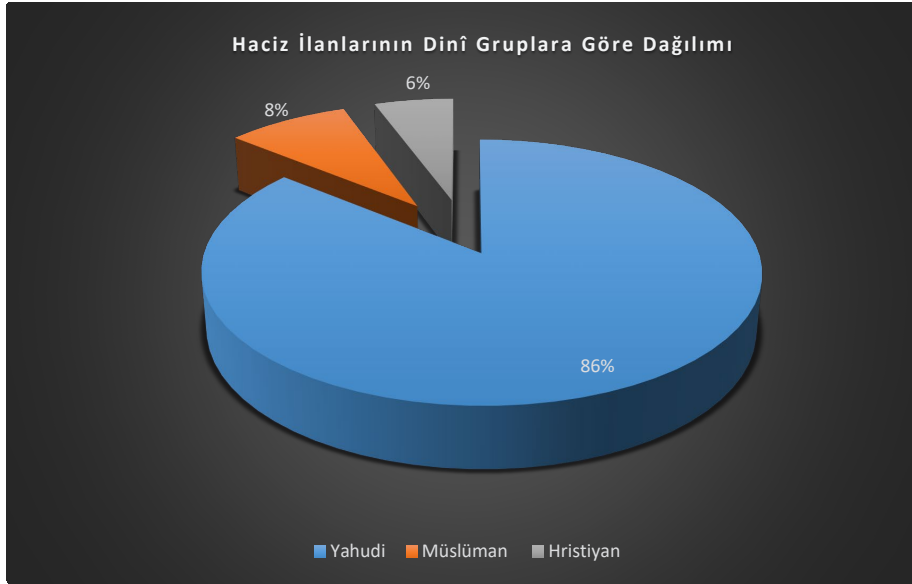
Tüm bu gelişmeler ışığında ivme kazanan Varlık Vergisi tahsilatları, başlayan hacizlerle daha farklı bir hâl almaya başlamıştır. Haczedilecek malı bulunmayan ya da malları borcunu kapatmayan mükellefler için de çalışma kampları süreci başlamıştır.⁸⁴ İzmir’de haczedilen mallar önce *Başdurak, Alsancak* ve *Yeni Maliye* ve belirlenen müzayede yerlerinde satışa sunulmuştur ancak yaşanan sıkıntılar ve malların sevkiyatının masraflı olması nedeniyle haczedilen malların veya eşyaların borçlunun evinde/iş yerinde satılmasına karar verilmiştir.⁸⁵ İlk olarak Karataş semtinde haczedilen birçok ev eşyası müzayede ile yine aynı muhitte satılmıştır.⁸⁶ Varlık Vergisi uygulaması sırasında Yahudiler arasında da birçok ihbar ve fırsatçılık olayına şahit olunmuştur. Malları satılan Yahudi vatandaşların eşyalarına talip olan kimseler ise yine başka Yahudiler olmuştur.⁸⁷

Resim 1: Varlık Vergisi Haciz İlanları⁸⁸

- 81 “İzmir defterdarlığından”, *Anadolu*, 14 Ocak 1943.
82 “Varlık Vergisi Tahsilatı 20 Milyon” *Anadolu*, 15 Ocak 1943.
83 “Başvekilimizin Beyanattı”, *Anadolu*, 21 Ocak 1943.
84 “Varlık Vergisi Ödeme Müddeti”, *Anadolu*, 21 Ocak 1943.
85 “Haczedilen Malların Satışı Yerinde Yapılıyor”, *Anadolu*, 26 Ocak 1943.
86 Güçlü, Varlık İzmir, s. 174.
87 Balı, Türkleştirme Serüveni, s. 444. Güçlü, Varlık İzmir, ss. 174-175.
88 *Anadolu*, 15 Ocak 1943. *Yeni Asır*, 12 Şubat 1943.

Anadolu ve Yeni Asır gazeteleri Varlık Vergisi uygulaması sürecinde kamuoyunu bilgilendiren ve yönlendiren bir görev de üstlenmişlerdir. Bu süreçte Varlık Vergisi borcunu ödemeyen kimselere uygulanan hacizler ve haczedilen mallarla ilgili ilanlar yine bu gazeteler tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Gazetelerdeki haciz ilanlarında bazı isimler sadece Anadolu gazetesinde ya da sadece Yeni Asır gazetesinde yer almaktadır. İlanlarda adı geçen kimselerin çoğu her iki gazetede de isimleri yayınlamış mükelleflerdir. Örneğin Anadolu gazetesinde yayınlanan bir haciz ilanında adı geçen bir vatandaşın ismine Yeni Asır'daki haciz ilanlarında rastlanmamaktadır. Bazı ilanlar müşterektir ve her iki gazetede de yer almıştır. Bazı kimselere birden çok haciz işlemi gerçekleştirilmiştir. Örneğin bir vatandaşın hem evine hem de ticarethanesine haciz işlemi gerçekleştirilmiştir. Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde yayınlanan haciz ilanları tarafımızca derlenmiş ve Ek-3'teki tabloda verilmiştir. Oluşturulan tabloda haciz işlemine tabi tutulan mükelleflerin adı-soyadı, adresi, dini, mesleği, haczedilen eşyaları, haciz ilanının yer aldığı gazete, müzayedeye tarihi gibi bilgiler yer almaktadır. Oluşturulan tabloya göre İzmir'de Varlık Vergisi ile ilgili toplam 271 mükellefe haciz işlemi gerçekleştirilmiştir. Haciz işlemi gerçekleştirilen mükelleflerden 233'ü Yahudi, 23'ü Müslüman, 15'i Hristiyan mükelleflerdir. Mükelleflerin dinlere göre yüzdelik dağılımları Şekil 6'de verilmiştir.

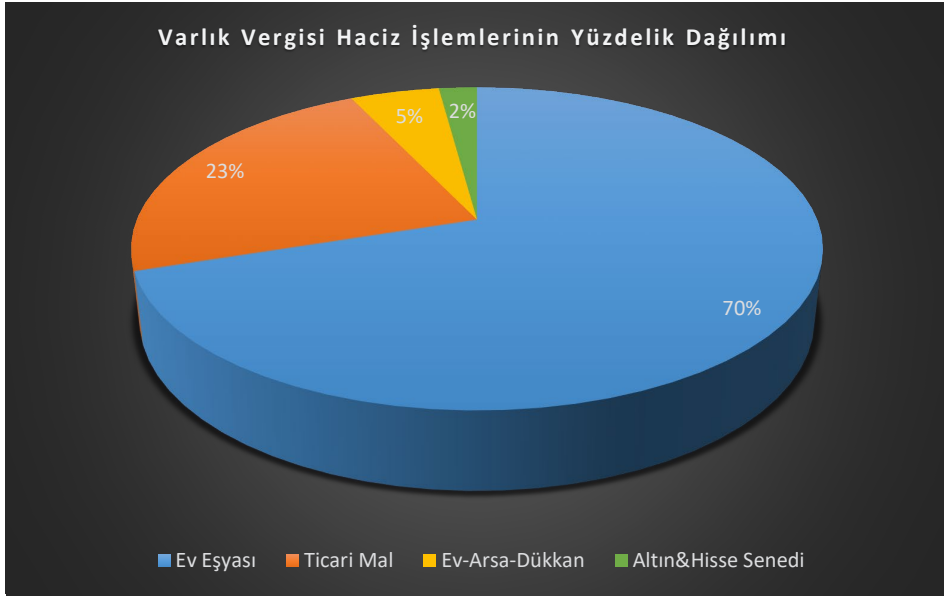

Şekil 6: Haciz İşlemi Uygulanan Mükelleflerin Dinlere Göre Yüzdelik Dağılımı⁸⁹

Şekil 6 incelendiğinde haciz işlemlerinin büyük bir bölümünün Yahudi mükelleflere uygulandığı görülmektedir. Bu durumdan şu iki çıkarımı yapmak mümkündür. Birincisi, Yahudi mükellefler borçlarını ödemek için son raddeye kadar bekleyerek eşyalarının haczedilmesini göze almış olabilirler. Buradaki beklenti, Hükümetin Varlık Vergisi uygulamasına son vermesi ya da şartların hafifletilip borçların ertelenmesi/silinmesi olabilir. Diğer bir sonuç ise Yahudi mükelleflere tarh edilen vergilerin orantısızlığından dolayı bu mükellefler borçlarını ödeyememiştir.

⁸⁹ *Anadolu*, 14 Ocak 1943-15 Nisan 1943. *Yeni Asır*, 15 Ocak 1943-30 Mart 1943.

Varlık Vergisi haciz işlemlerinin aynı kişiye birden fazla uygulandığı Anadolu ve Yeni Asır gazetelerindeki haciz ilanlarından müşahade edilmiştir. Örneğin 27 Ocak 1943 tarihli Anadolu gazetesinde yer alan haciz ilanında Avram Sabah’ın 1. Hacı Süleyman No: 2’deki evine ve Ali Paşa No: 450’deki ticarethanesine iki ayrı haciz işleminin uygulandığı ilan edilmiştir. Yine aynı tarihli Anadolu gazetesinde Eli Amanya’nın Gündüz Sokak No: 151’deki evine ve Kemeraltı No: 402’deki ticarethanesine iki ayrı haciz işleminin uygulandığı ilan edilmektedir. Bu durumdaki mükelleflerin örnekleri çoğaltılabilir. Haciz işlemleri mükelleflerin ev eşyalarına, ticarethanelerindeki mallarına ve varsa ev, arsa, tarla gibi taşınmazlarına uygulanmıştır. İzmir’de Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinden derlenen verilere göre İzmir’de toplamda 283 haciz işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlemlerden 198’i ev eşyalarına, 65’i ticari mallara, 14’ü taşınmazlara (ev-arsa-tarla-dükkan) ve 6’sı da altın-gümüş-hisse senedi gibi varlıklara uygulanmıştır. İzmir’de Varlık Vergisi’nden dolayı mükelleflere uygulanan haciz işlemlerinin yüzdeler dağılımı Şekil 7’de verilmiştir.

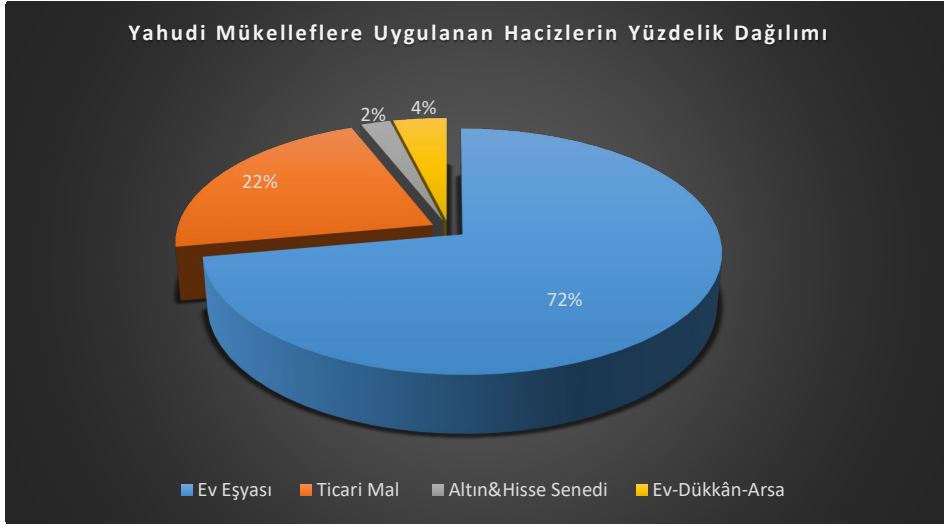

Şekil 7: Varlık Vergisi Haciz İşlemlerinin Yüzdeler Dağılımı⁹⁰

Şekil 7’de göre İzmir’de Varlık Vergisi uygulaması neticesinde gerçekleştirilen haciz işlemlerinin çoğunda (%70) ev eşyaları haczedilmiştir. Haciz işlemlerinin yaklaşık dörtte biri (%23) ticari mallar üzerinde gerçekleşmiştir. Yine bu süreçte küçük oranlarda emlak (%5) ve altın-gümüş-hisse senedi (%2) gibi değerli mallar haczedilmiştir. Haciz işlemlerinin büyük bir bölümünün ev eşyaları üzerine gerçekleştirilmiş olması düşündürücüdür.

İzmirli Yahudilere toplamda 233 haciz işlemi tatbik edilmiştir. Buna göre evlerine haciz işlemi uygulanan Yahudi mükellef sayısı 168’dir. Ticarethanelerine haciz işlemi uygulanan Yahudi mükelleflerin sayısı 51’dir. 9 Yahudi mükellefin emlakına, 5 Yahudi mükellefin de altın, gümüş ve hisse senedi gibi değerli mallarına haciz işlemi gerçekleştirilmiştir. Yahudi mükelleflere uygulanan haciz işlemlerinin yüzdeler dağılımı Şekil 8’de sunulmuştur.

90 Anadolu, 14 Ocak 1943-15 Nisan 1943. Yeni Asır, 15 Ocak 1943-30 Mart 1943.

Şekil 8: Yahudi Mükelleflere Uygulan Hacizlerin Yüzdeler Dağılımı⁹¹

Şekil 9 incelendiğinde İzmir’de Yahudi mükelleflere uygulanan toplam 233 haciz işleminin %72’sinin ev eşyalarına, %22’sinin ticari mallara, %4’ünün taşınmazlara (ev-arsa-tarla) ve %2’sinin altın-gümüş-hisse senedi gibi değerli varlıklara yönelik olduğu görülmektedir. Bu durum, verginin amacına uygun bir şekilde tarh edilmediğini ortaya koymaktadır. Ek-1’de verilen tabloda belirtilen 233 Yahudi mükelleften 95’inin meslek bilgisi tespit edilmiştir. Buna göre 95 Yahudi mükelleften 61’i ticari işlerle (tüccar, imalatçı, ithalatçı...vb) iştigaldir, 34 mükellef (manifaturacı, çuvalcı, züccaciyeci... vb) esnaftır.⁹²

C. Varlık Vergisi Mükelleflerinin Kamplara Sevki

İzmir’de Varlık Vergisi borcunu ödemeyen mükelleflerle ilgili olarak İzmir Valisi Sabri Öney, Defterdar Mümtaz Tarhan ve vilayet yetkililerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonrası borcunu ödemeyen mükelleflerden oluşan bir liste tanzim edilmiş ve bu listelerdeki mükelleflerin çalışma kamplarına alınması kararlaştırılmıştır.⁹³ Öncelikle borcunu ödemeyen mükelleflerin toplanacağı noktalar ile ilgili çalışmalar yapılmış ve çalışma kamplarına gönderilecek mükellefler için toplama yerleri olarak Kemeraltı’ndaki Büyük ve Küçük Salepçioğlu Hanları, Buca, Karşıyaka, Tepecik ve Karantina’da birer binanın tahsisine karar verilmiştir. Bu binalar içinde en faal kullanılan merkez Tepecik olmuştur.⁹⁴ Borcunu ödemeyen mükellefler polis marifetiyle tutuklanarak Kemer toplama merkezine getirilmiş, burada sağlık kontrolünden geçirildikten sonra çalışma kamplarına sevk edilmiştir. 20 kişilik ilk katile, Kemer toplama merkezinden Eskişehir’deki Sivrihisar çalışma kampına Ağustos ayının son haftasında trenle sevk edilmiştir. Bu kafilden sonra 3, toplamda 4 katile Sivrihisar’daki çalışma kamplarına sevk edilmiştir.⁹⁵

91 *Anadolu*, 14 Ocak 1943-15 Nisan 1943. *Yeni Asır*, 15 Ocak 1943-30 Mart 1943.

92 Haciz işlemi uygulanan ve mesleği tespit edilen 95 mükelleften 22’si manifaturacı/tuhafiyecidir. 12 mükellef çuvalcı/kutucu, 11 mükellef tüccar ve 7 mükellef sarraftır.

93 “Varlık Vergisi”, *Yeni Asır*, 29 Ocak 1943.

94 “Varlık Vergisi”, *Anadolu*, 31 Ocak 1943. “Varlık Vergisi”, *Anadolu*, 2 Şubat 1943.

95 “Varlık Vergisi, İlk katile dün yola çıktı” *Anadolu*, 26 Ağustos 1943.

İzmir’de toplam 93 mükellef Kemer toplama kampına alınmış, bu mükelleflerden 11’i kampta iken borcunu ödemiş ve bu mükellefler serbest bırakılmıştır. 2 mükellef sağlık sorunları nedeniyle serbest bırakılırken 4 mükellef de vergi tarh ettirildikten sonraki dönemde öldüğü için iş merkezine sevk edilememiştir.⁹⁶ Faik Ökte’ye göre İzmir’de 88 mükellef toplama kampına alınmış, bunlardan 7’si borcunu ödemiş ve 81 mükellef ise Sivrihisar’daki çalışma kamplarına nakledilmiştir.⁹⁷

21 Eylül 1943 tarihinde yayınlanan Resmî Gazete ile yasalaşan Varlık Vergisi’ne ek 4501 sayılı kanunla 345 mükellefin 176.000 liralık borçları silinmiş ve çalışma kamplarındaki mükelleflere kendi memleketlerinde çalışma izni verilmiştir.⁹⁸ İzmirli mükelleflerden oluşan ilk kafiye 5 Aralık 1943’te Sivrihisar’dan İzmir’e dönmüştür.⁹⁹ 15 Mart 1944 tarihinde yürürlüğe giren 4530 sayılı kanun ile Varlık Vergisi kaldırılmıştır.¹⁰⁰ Yasaya göre İzmir’de tahsiline imkân olmayan 2.554.750 TL’lik vergi alacağı terkin edilmiştir. İzmir’de Varlık Vergisi ödeme oranı yaklaşık %90 olarak gerçekleşmiştir.¹⁰¹

D) İzmir’de Varlık Vergisi Anıları

İzmir’de Varlık Vergisi uygulaması birçok unutulmaz anıyı da beraberinde getirmiştir. Ekseriyetle teessürle hatırlanan bu anıların bazıları da trajikomiktir. Varlık Vergisi hatıraları için genel itibarıyla seksen yaşın üstündeki İzmirli Yahudi muhataplar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kimi muhataplarımız bazı endişeler ileri sürerek hatıralarını paylaşmaktan kaçınmışlardır.

1. Varlık Vergisi’nin Hayatlarını Değiştirdiği İki Kardeşin Elemli Öyküsü¹⁰²

II. Dünya Savaşı yıllarından önce İzmir’de varlıklı ve mutlu bir Yahudi aile yaşamaktadır. Bu ailenin mutluluğu, evlilik çağına gelen büyük kızlarının evlenme kararı almasıyla bir kat daha artmıştır. Gençler birbirini sevmiş, aileler tanışmış ve çiftin nişanları yapılmıştır. Türkiye’de yaşayan Yahudiler arasında yüzyıllardır devam eden geleneklerden biri de kız tarafının erkek tarafına ödediği drahoma¹⁰³ geleneğidir. Bu nişandan sonra erkek tarafı kız tarafından yüklüce bir miktar drahoma talep etmiş, o gün için ekonomik durumu iyi olan baba, kızının mutluluğu için bu durumu kabul etmiştir. Ailenin büyük kızı, âşık olduğu delikanlı ile evlenmek için gün sayarken patlak veren II. Dünya Savaşı, genç kızın

96 Güçlü, Varlık İzmir, s. 181.

97 Ökte, s. 158.

98 “Varlık vergisine ek kanun”, *Resmî Gazete*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5513.pdf> (31.10.2022).

99 “Varlık Vergisi, İlk Kafile Dün Döndü” *Anadolu*, 6 Aralık 1943.

100 “Varlık vergisinin bakayasının terkinine dair kanun”, *Resmî Gazete*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5657.pdf> (31.10.2022).

101 Güçlü, Varlık İzmir, s. 181.

102 Bu konu üzerine araştırma yaparken karşılaşılan en büyük güçlüklerden biri muhatapların kimliklerini ve yaşadıklarını gizleme isteğidir. Muhatapların büyük bir bölümü ilk görüşmede yaşadıklarını, duygularını ve hatıralarını paylaşmaktan çekinmişlerdir. Burada sorun teşkil eden iki durum vardır. Birincisi bu kimseler, geçmişte yaşadıklarını anlatarak kendilerini ve Yahudi Toplumu’nu sıkıntıya düşürmek istememektedir. Diğeri ise “geniş toplumdan” (Müslüman-Türk) olan biriyle güvenlik kaygısı nedeniyle sınırlı bir ilişki kurma tercihidir. Bu hikâyeyi tarafımızla paylaşan İzmirli Yahudi vatandaşımız isminin özellikle hikâyede ve dipnotta geçmemesini rica etmiştir. Bu nedenle hikâyeyi paylaşan bu muhatabımızın ismi gizli tutulmuştur. Muhatabımız, “İzmir’de bu hikâyeyi okuyan herhangi bir İzmirli Yahudi, kimden bahsedildiğini hemen anlar!” demiştir. Bu hikâyeyi tarafımızla paylaşan muhatabımızdan A. A. şeklinde bahsedilecektir.

103 Rumca bir sözcük olan Drahoma, “Hristiyan ve Musevilerde gelinin damada verdiği para veya mal” olarak tanımlanmaktadır. www.sozluk.gov.tr (31.10.2022).

tüm hayallerini yıkmıştır. Savaşın başlamasıyla kızın ticaretle uğraşan babasının işleri sekteye uğramıştır. Baba, erkek tarafının talep ettiği yüksek miktardaki drahomayı ödeyemeyeceğini, miktarın biraz daha uygun bir seviyeye çekilmesini erkek tarafından talep etmiştir. Fakat aile, erkek tarafından sert bir ret cevabı almış ve her iki taraf da bu geleneğin ekonomik olarak aşılmasını beklemeye koyulmuştur. Aradan belli bir süre geçtikten sonra erkek tarafı drahomanın ödenmemesini bahane ederek nişanı atmış ve nişan akdi son bulmuştur. Genç kız bu durumdan çok etkilenmiş, günlerce odasından dışarı çıkmamış ve derin bir depresyona kapılmıştır. Bu esnada Varlık Vergisi uygulaması başlamıştır. Ailenin savaş koşulları nedeniyle kötü olan ekonomik durumu, onlara tarh edilen vergiyle daha da kötüleşmiştir. Aile hem kötü giden işlerine üzülmemektedir hem de derin bir depresyona kapılıp kimseyle konuşmayan kızlarının durumuna endişelenmektedir.

Baba bu süreçte iflas etmiştir ve çalışabileceği bir işi yoktur. Ailenin geçimini evin hanımı üstlenmiş, ellerinde kalan bir dikiş makinesiyle terziilik yapmaya başlamıştır. Terziliğe istidadi olan anne kısa sürede adını duyurmuş ve evin ekonomik yükünü sırtlanmıştır. Aile, kelimenin tam anlamıyla kaosu yaşarken dönemin gazetelerinden kendilerine Varlık Vergisi tarh edildiğini öğrenmişlerdir. Bir müddet sonra haciz memurları ödenmeyen Varlık Vergisi nedeniyle hacze gelmişlerdir. Bu esnada evin oğlu ateşli bir hastalıktan dolayı odasında yatmaktadır. Anne, haciz memurlarının geldiğini gözyaşlarıyla babaya haber vermiştir. Tam o anda birden camdan bir tıklama sesi duyulur ve karı koca korkarak camı açarlar. Camdakiler Müslüman karşı komşularıdır. Komşular, haciz memurlarının geldiğini görmüş ve evdeki değerli eşyaları kurtarmak için ailenin yardıma koşmuştur. Anne, baba ve komşuları el birliği ederek evdeki dikiş makinesini ve değerli birkaç eşyayı arka kapıdan çıkarmışlardır. Makineyi ve değerli eşyaları Müslüman komşular evine götürüp saklamıştır. Daha sonra evin hanımı haciz memurlarına kapıyı açmıştır. İcra memurları ev eşyalarını haczetmişlerdir. Bu meyanda hasta yatağında yatmakta olan evin küçük çocuğunun üstünde yattığı karyola da haczedilmiştir ve çocuk yere serilen bir yatağın üzerine yatırılmıştır. Çocuk takip eden birkaç gün daha yerde, ateşli bir şekilde yatmaya devam etmiştir. Dikiş makinesi bir müddet sonra komşular tarafından eve getirilmiş ve aileye teslim edilmiştir. Anne elde kalan bu dikiş makinesiyle çeyiz işleri ve terziilik yaparak aileyi ekonomik olarak tekrar ayağa kaldırmıştır.

Ailenin kızı, sevdiği erkekle evlenememenin verdiği ızdırapla ruh sağlığını kaybetmiş ve beyaz bir gelin arabasının gelip onu gelinlikle evden alacağı beklentisiyle evden hiçbir zaman dışarı çıkmamıştır. Evin erkek çocuğu ise o dönem yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı doktora gidememenin bedelini bir ömür boyu çocuk sahibi olamamakla ödemiştir. Aile yıllar sonra ekonomik olarak refaha ulaşmış; yeni bir ev alarak yeni bir muhite taşınmaya karar vermiştir. Ev derlenmiş, toplanmış ve eşyalar yeni eve taşınmıştır. Fakat evin kızı bir türlü odasından çıkmamaktadır. Dilinde sürekli "*Beyaz bir gelin arabası gelecektir ve beni gelinliğimle alıp götürecektir!*" sözü vardır. Tüm ısrarlara rağmen odasından çıkmaya ikna edilemeyen kız için beyaz bir araba kiralanmış, araba süslenip evin önüne çekilmiştir. Kıza gelinlik giydirilmiş ve kız arabaya bu şekilde bindirilerek evden çıkarılmıştır. Hiç evlenemeyen bu İzmirli Yahudi kız, bu medeni haliyle ebediyete intikal etmiştir.¹⁰⁴

104 A. A. ile yapılan 21.12.2014 tarihli görüşme.

Aile, II. Dünya Savaşı’nın ve Varlık Vergisi’nin acı hatıralarından ziyade Müslüman komşularının hiçbir karşılık beklemeden kendilerine yaptıkları iyiliği hiçbir zaman unutmamıştır. Bu ailenin ikinci ve üçüncü kuşağı hâlâ İzmir’de yaşamlarına devam etmektedir.

2. Samuel Perera ve Hamza Rüstem’in Varlık Vergisi’nden Doğan “Kardeşlik Hikâyesi”

II. Dünya Savaşı yıllarında Karataş’ta yaşayan Samuel Perera, Roza Bencuya’nın babasıdır. Roza Bencuya, araştırma yapılan dönemde İzmir Yahudi Cemaatinin en yaşlı üyelerinden biridir. Samuel Perera fotoğrafçılıkla uğraşan İzmirli bir Yahudi’dir. Samuel Bey, Fransızca, Rumca, İspanyolca ve Türkçe dillerini bilmektedir. Lisan bilgisi işlerinin daha da gelişmesine vesile olmuştur. Samuel Bey bir gün dükkânında otururken Selanik göçmeni, Hamza Rüstem adında Müslüman bir genç kapısını çalmış, İzmir’e yeni geldiğini, Karşıyaka’da bir ev tuttuğunu, ekonomik olarak zorda olduğunu, fotoğrafçılık işine girmek istediğini fakat bu meslek ile ilgili teknik altyapısının bulunmadığını söyleyerek Samuel Bey’den yardım istemiştir. Samuel Bey de cesaretini gördüğü ve iyi niyetini sevdiği bu gence hiçbir karşılık beklemeden yardımcı olmuş ve o genci yanına almıştır. Hamza Rüstem, Samuel Bey’in yanında mesleğin inceliklerini öğrenmiş ve meslekte işinin ehli olmuştur. Hamza Rüstem, bir süre sonra kendi işini kurmak istediğini söyleyerek ayrılmak için Samuel Bey’den izin istemiştir. Samuel Bey, Hamza Rüstem’e yeni dükkânın tüm kuruluş aşamalarında yol göstermiş ve ona yardımcı olmuştur. Aynı sektörde çalışmalarına rağmen hiçbir zaman aralarında ticari rekabet yaşamayan bu ikili, birçok konuda da birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Belli bir zaman sonra işleri bozulmaya başlayan Samuel Bey dükkânını kapatmak zorunda kalmıştır. Ekonomik olarak zora giren Samuel Bey, tedirgindir çünkü bozulan işlerinden dolayı piyasaya bir miktar borçlanmıştır. Aynı dönemde ise Hamza Rüstem’in işleri bir hayli ilerlemiştir. Kemeraltı’nda ve Konak’ta dükkânlar açan Hamza Rüstem artık İzmir’in en tanınmış fotoğrafçılarından biri olmuştur. Samuel Bey’in işlerinin bozulduğunu duyan Hamza Rüstem onu yanına davet etmiş ve ondan dolgun bir ücretle yanında çalışmasını istemiştir. Ekonomik olarak zorda olan Samuel Bey bu teklifi hiç düşünmeden kabul etmiş ve hemen işe başlamıştır. Hamza Rüstem, yanında işe başlayan Samuel Bey’e asla çalışan muamelesi yapmamış, saygıda kusur etmemiştir. Yıllar sonra tekrar buluşan bu ikilinin arasındaki ilişki, abi-kardeş ilişkisini andırır bir hâl almıştır. Öyle ki Hamza Rüstem, Samuel Bey’e hep “*Bey Dayı*” diye hitap etmiştir. Bu iş vesilesiyle ekonomik açıdan rahatlayan Samuel Bey, önce borçlarını ödemiş, ardından evinin ihtiyaçlarını karşılayarak hayatını belli bir düzene oturtmayı başarmıştır. Tam her şey yoluna girdi derken Varlık Vergisi uygulaması başlamış, Samuel Bey’e de Varlık Vergisi tahakkuk ettirilmiştir. Samuel Bey, yetkililere oturduğu evden başka herhangi bir varlığının bulunmadığını, bir iş yerinde çalışan olduğunu anlatmaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Samuel Bey, Vergiyi ödeyecek parası olmadığı için kara kara düşünmeye başlamıştır. Tek varlığı olan evinin elinden gideceği endişesi Samuel Bey’i mahvetmektedir. Durumdan bir şekilde haberdar olan Hamza Rüstem, Samuel Bey’i yanına çağırıp, “*Sen hiç tasalanma, ben senin vergi borcunu ödeyeceğim!*” demiş ve Samuel Bey’in Varlık Vergisi borcunu bir kalemde ödemiştir. İlerleyen süreçte Hamza Rüstem, o parayı da Samuel Bey’den geri almamıştır. Samuel Bey hayatının geri kalan kısmında hep Hamza Rüstem’in yanında çalışmış ve onunla kader birliği etmiştir. Öyle ki Samuel Bey’in öldüğü gün dahi yanında olan ve elini tutan kişi yine Hamza Rüstem olmuştur.¹⁰⁵

105 Roza Bencuya ile 13.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

3. Nesim Levi'nin Varlık Vergisi Hatırası

Nesim Levi, sanayicilik yapmış emekli bir İzmir Yahudisidir. II. Dünya Savaşı yıllarında çocuk olduğunu, yaşanan birçok gelişmeyi hatırladığını ifade eden Levi, o günleri şöyle aktarmıştır:

“O yıllar çok kötüydü, babama da Varlık Vergisi konmuştu, yanılmıyorsam 10 bin lira civarındaydı. Gerek savaş yıllarının ekonomik etkisi gerek de toplumda hâkim olan korku ve endişeden ötürü babamın işleri ekonomik açıdan iyice geriledi. Bu gerilemeye bir de vergi eklenince işlerimiz iyice kötüleşti. Evimizde o dönem adeta kıtlık yaşanıyor, biz çocuktuk ve böyle bir şeyi daha önce hiç görmediğimiz için yaşananlara bir anlam veremiyorduk. Fakat babam ve annemdeki gerilimi, korkuyu çok net görebiliyorduk. 1942 yılının o buhranlı ve kaygılı günlerinde küçük kardeşim dünyaya geldi. Onun doğumu evimizdeki gerilimi bir nebze olsun azaltmıştı. O dönem öyle bir dönemdi ki temel gıda maddeleri, temel ihtiyaç maddeleri ya vatandaşlara dağıtılan karnelerle alınabiliyordu ya da karaborsadan çok yüksek miktarlara temin edilebiliyordu. Doğumda hediye almak bizde adettir, o dönemin kıtlık şartlarında altın pahalı, para kısıtlıydı. Teyzelerim de o dönemin en değerli şeylerinden biri olan şeker kuponlarını, doğum hediyesi olarak anneme hediye ettiler. Şeker o dönem piyasada en az bulunan, kıtlığından ötürü en az tüketilen, çok değerli bir besin maddesi konumundaydı. Biz kardeşime şeker kuponlarının takıldığını görünce sevinçten havalara uçtuk çünkü annem, alacağımız şekerlerle bizlere, uzun zamandır yiyemediğimiz zerde tatlısı yapacaktı. Annem ertesi gün bize zerde tatlısı yaptı. O gün yediğim tatlıyı hâlâ hatırlarım, belki de ömrümdede yediğim en güzel, en kıymetli ve en anlamlı tatlı o tatlıydı. İnsan bazı şeylerin kıymetini yokluğunda anlar derler ya gerçekten doğru, biz o kıtlık günlerinden bu rahat ve bolluk günlere geldik.”¹⁰⁶

4. Varlık Vergisi ile İlgili Diğer Hatıralar

Jak Eskinazi, İsrail'in İzmir Fahri Konsolosu'dur. Ailesi yüzyıllardır İzmir'de yaşayan ve ticaretle meşgul olan Jak Bey Uralıdır. Jak Bey, her ne kadar II. Dünya Savaşı yıllarını yaşamamış olsa da babasından ve dedesinden dinlediklerini aktarmaktadır. Jak Bey'in aktardığına göre günümüzde Urla'da Hacı İsa Mahallesi olarak bilinen yerin dedesinin dedesine ait olduğunu ancak malum vergi nedeniyle bu toprağın ellerinden çıktığını ifade etmiştir. Jak Bey, günümüzde Urla Belediyesi'nin bulunduğu arsanın da kendilerine ait olduğunu fakat Varlık Vergisi ile bu arsanın da ellerinden çıktığını ve daha sonra buraya Urla Belediye binasının yapıldığını ifade etmiştir. Yaşanan olaylardan ziyadesiyle müteessir olan dedesinin, hiçbir rahatsızlığı yokken 1950 yılında kahrından öldüğünü ifade eden Jak Eskinazi, Varlık Vergisi'nin İzmir Yahudi Cemaatine çok derin tesirlerinin olduğunu ve bu verginin bünyesinde birçok haksızlığı barındırarak tarihe not edildiğini ifade etmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Nesim Levi ile 09.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁰⁷ İsrail İzmir Fahri Konsolosu ve İzmir Ticaret Odası Başkan Yardımcısı Jak Eskinazi ile 23.12.2014-24.05.2022 tarihlerinde yapılan görüşmeler.

Bu hatıraların yanında o dönemin havasını ve gerçekliğini yansıtan önemli ayrıntılar da vardır. O dönemi yaşamış özellikle 80 yaş ve üstü muhataplardan edinilen bilgilere göre İzmir’de 1942 yılından itibaren İzmir Yahudi toplumunun kaygılı olduğu görülebilmektedir. II. Dünya Savaşı’nın giderek yayılması ve Alman ilerleyişi, ardından Türkiye’de yaşanan gelişmeler, İzmir’de yaşayan Yahudileri tedirgin etmiş ve muhtemel bir kaçısa hazır hale getirmiştir. Nesim Levi, o dönemde annesinin bavulları her daim hazır tuttuğunu, cüzdanların, değerli eşyaların ve paraların saklandığını, muhtemel bir kaçış sırasında annesinin özel olarak hazırladığı kemerleri kendisinin ve kardeşlerinin beline sararak, değerli eşyaları saklamaya hazırlandığını anlatmıştır. Sara Pardo da o yıllarla ilgili muhtemel bir baskın ihtimalinin cemaatte yaygın bir beklenti olduğunu dile getirmektedir. O günlerin çok buhranlı olduğunu ifade eden Pardo, şunları aktarmıştır:

“Her gece perdelerimizi sıkı sıkı kapatır, kapımızı kilitler, çoğu gece de hep beraber yatardık. Her an askerlerin kapımıza dayanıp, bizleri götürüleceği korkusu vardı o yıllarda. Bu korku sadece bizde değil hemen hemen tüm İzmirli Yahudilerde vardı. Kimisi Almanların geleceğini söylüyor, kimisi de Yahudileri yakmak için Karataş’ta fırınların¹⁰⁸ yapıldığını anlatıyordu. Tam bir paranoya haliydi anlayacağın. İçi elbiselerle dolu bavulların bir köşede durduğunu hatırlıyorum, olası ani bir kaçış için beklerdi bu bavullar. Annem kaçış sırasında değerli eşyalarımızı saklamak için belimize bağlanabilen keseler dikmişti. Bu keseler de ani kaçış için içi dolu vaziyette bir köşede beklerdi. Neyse ki; bunlara gerek kalmadı.”¹⁰⁹

İzmir Yahudi Cemaatinin en yaşlı üyelerinden biri konumundaki Roza Bencuya da olası ani bir kaçış hazırlığının kendi evlerinde de yapıldığını, annesinin o dönem para kemerleri denilen, kumaştan yapıma, keseli bir kuşak diktiğini aktarmıştır:

“Evdeki değerli eşyalar, paralar ve varsa altın-mücevher gibi şeyler bu kuşaklara konulurdu. Kaçma durumumuz olursa belimize sarılacak olan bu değerli eşyaları saklamakla görevli olduğumuz, annemiz ve babamız tarafından bizlere defaatle anlatıldı çünkü olası bir kaçışta çocukların üstü aranmazdı!”

Bayan Bencuya bu yöntemin amacını, kötü bir durumda çocukların üzerlerinin aranmayacağı düşüncesi olarak açıklamıştır. Bencuya’ya göre yetişkinlerin başına bir şey gelmesi durumunda çocuklar, bu değerli eşyalarla ve parayla hayatlarını idame ettirebilecektir.

Violet İsrail de o dönemin şartlarından dolayı ailecek bir kaçış hazırlığı yaptıklarını, annesinin olası bir kaçışta değerli eşyaların saklanması için iç çamaşırlarına içerden cepler diktiğini anlatmıştır. Bayan İsrail, muhtemel kaçış için bavullarının hazır olduğunu hatta annesinin bayat ekmekleri parçalayıp fırınlayarak olası uzun soluklu bir yolculuk için hazırlık yaptığını da ifade etmiştir.¹¹⁰

108 Rifat N. Bali, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Azınlıklar – II-Balat Fırınları Söylentisi” *Tarih ve Toplum*, Cilt:30, Aralık 1998, Sayı:180, s. 11-17.

109 Sara Pardo ile 09.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

110 Violet İsrail ile 19.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

Violet İsrail İzmir Yahudi Cemaati içinde hamaratlığı ve mutfaktaki ustalığı ile nam salmıştır. Bayan İsrail, II. Dünya Savaşı yıllarında İzmir’de yaşayan tüm Yahudilerin geleneksel yemek kültürlerinden şartlar el verdikçe vazgeçmediklerini ifade etmiştir. Violet Hanım’a göre o dönemin en gözde tatlıları *Mogado*, *Marunçino*, *Pinyonate* ve *Mustaçudos*’dur. Börek türü yiyeceklerde ise en bilinen ve sevilenlerin başında *Boyoz* (Poyos) gelmektedir. Boyozun yanı sıra *Borekas*, *Paste Les de Karne* ve *Ojaldre* diğer geleneksel yiyeceklerdendir. II. Dünya Savaşı yıllarında İzmir’de yenilen diğer yemekler “*Fritada*, *Tomat Reynado*, *Makaron Reynado* ve *Empanadas*” şeklindedir.¹¹¹

Ekmeğin karne ile dağıtıldığı, un satışının yasak olduğu 1942 yılının Şubat ayında, İzmirli Yahudiler tarafından Hükûmet yetkililerine başvurulup yaklaşmakta olan Hamursuz Bayramı (Pesah) için 800 çuval un talebinde bulunulmuştur.¹¹² Basına yansıyan bu haber, savaş yıllarının zor zamanlarında bile İzmir’de bir arada yaşayan toplumların birbirlerinin inançlarına hoşgörü ve saygı göstermeye devam ettiklerini gösteren önemli bir ayrıntıdır.

Yukarıda paylaşılan hatıralar ve anekdotlar, İzmir’de Varlık Vergisi yıllarını özetleyen önemli ayrıntılardır. Bu hatıralar ve anekdotlar, II. Dünya Savaşı’nın ve Varlık Vergisi’nin getirdiği olumsuzlukların İzmir’de yaşayan Müslüman-Yahudi-Hristiyan toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerine sirayet etmediğini açıkça göstermektedir. Bazı hikâyelerde İzmirli Müslüman vatandaşların, İzmirli Yahudi vatandaşlara karşılıksız yardım etmesi bu durumun en büyük ispatıdır. Fakat vergi tarh edilen İzmirli Yahudiler ile devlet arasında bir güven bunalımının yaşandığı da bir gerçekliktir. Ayrıca o yıllarda İzmir’de yaşayan Yahudi vatandaşların tedirgin olduğu, bu tedirginlikten mütevellit Türkiye’den bir kaçış ihtimali için hazırlık yaptığı da net olarak anlaşılmaktadır. Özetle II. Dünya Savaşı yılları ve Varlık Vergisi süreci İzmir’de yaşayan İzmirli Yahudilerin belleğinde hoş olmayan bir yaşanmışlık olarak kalmıştır.

Sonuç

II. Dünya Savaşı’nın zorlu günlerinde yürürlüğe konan Varlık Vergisi uygulaması, İzmir’de ekonomik ve sosyal açıdan buhranlı bir dönemin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönem İzmir’de bir yanda ihtikâr, karaborsa, stokçuluk gibi haksız kazanç yöntemleriyle aşırı zenginleşen bir zümre zuhur ederken; diğer yanda toplumun kahir ekseriyetinde kıtlık, açlık ve yoksulluk baş göstermiştir. Temel gıda maddelerinin bile karne ile halka dağıtıldığı bu dönem, Türkiye’nin birçok yerinde olduğu gibi İzmir toplumunda da sosyoekonomik bir çöküntüye neden olmuştur. Kıtlık, fakirlik ve yoksulluk toplumda karaborsa, ihtikâr ve istifçilik gibi yasadışı yöntemlerle zenginleşen zümreye karşı büyük bir öfke oluşmasına yol açmıştır. İzmir’de bu öfkenin yansımaları dönemin İzmir basınının amiral gemileri olan Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde görmek mümkündür. Öyle ki bazı köşe yazarı gazeteciler ve siyasiler, haksız kazanç yöntemleriyle aşırı zenginleşen bu zümreye en ağır cezaların hatta “idam” cezasının bile verilmesini talep etmişlerdir. Bu durum savaş yıllarında ortaya çıkan sosyal ve ekonomik krizin toplumda yarattığı travmayı ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

111 Violet İsrail ile 19.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

112 “Hamursuzda un tevzii doğru olabilir mi?”, *Anadolu*, 20 Şubat 1942.

İzmir’deki Varlık Vergisi uygulamasında 10.000 TL ve üstü vergi tarh ettirilen 337 mükellefin yarısının İzmirli Yahudilerden oluşup; tarh ettirilen toplam vergi miktarının yarısına yakınına ödemekle mükellef grubun Müslümanların olması oldukça ilginçtir. Yani sayı bakımından daha çok vergilendirmeye tabi tutulan İzmirli Yahudiler, toplam ödenecek vergi miktarı bakımından Müslüman Türklerden daha az vergilendirmeye tabi tutulmuşlardır. Meslekleri belirlenen 286 mükellefin %86.7’sinin (248 mükellef) ticaret ile iştigal olması İzmir’deki vergilendirmenin hareket noktasını açıkça ortaya koymaktadır. Özetlemek gerekirse İzmir’deki Varlık Vergisi büyük oranda ticaret ile iştigal olan kimselere uygulanmıştır.

İzmir basını Varlık Vergisi öncesi, sırası ve sonrasında kamuoyunu bilgilendiren, yönlendiren ve mobilize eden bir misyon üstlenmiştir. O dönemki İzmir basını, Hükûmetin uygulamalarını ve görüşlerini sayfalarına taşıyarak kamuoyu oluşturma görevini deruhte etmiştir. Vergilendirilen mükelleflerin isimleri, vergilendirmeyle ilgili yasal gelişmeler, haciz ilanları ve mükelleflerin kamplara sevki vb. İzmir basını tarafından düzenli olarak halka aktarılmıştır. Anadolu ve Yeni Asır gazetelerinde Varlık Vergisi borcunu ödemeyen mükellefler için yayınlanan haciz ilanlarına göre haczedilip satılan malların yaklaşık %70’nin ev eşyası olması vergilendirmenin orantısızlığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca haciz işlemlerinin %86’sının İzmirli Yahudilere ait olması ise oldukça düşündürücüdür.

İzmir’deki Varlık Vergisi uygulamasıyla vatandaş ve devlet arasında bir güven bunalımının yaşandığı söylenebilir. Bu bunalımın dozajının Yahudi vatandaşlarda daha yüksek olduğu açıktır. II. Dünya Savaşı yıllarını yaşamış İzmirli Yahudilerle gerçekleştirilen mülakatlarda Varlık Vergisi ile ilgili olumsuz hissiyatlar dile getirmişlerdir. Fakat bu olumsuz durum kesinlikle İzmir’in toplumsal yaşamına sirayet etmemiştir. Varlık Vergisi ile ilgili hatıralarda Müslüman ve Yahudi toplumların saygı, sevgi ve hoşgörüyü bir arada yaşadıkları vurgulanmaktadır. Bu süreçte gerek sosyal yaşamda gerek İzmir basınında hiçbir ayrımcı-dışlayıcı-antisemit yaklaşıma rastlanmamıştır. Varlık Vergisi ile ortaya çıkan orantısız vergilendirme hem İzmirli Yahudileri hem de İzmirli Müslümanları ziyadesiyle mağdur etmiştir. II. Dünya Savaşı’nın zorlu yıllarında yürürlüğe giren ve dünyanın bazı ülkesinde benzerlerinin uygulandığı bu vergilendirmenin dönemin şartları içerisinde ele alınmasında fayda vardır.

KAYNAKÇA

I. Arşivler

a) İzmir Musevi Cemaati Vakfı Arşivi

Hahambaşılık Doğum Defteri (1939-1945)

Hahambaşılık Evlilik Defteri (1939-1945)

Hahambaşılık Mezarlık (Kabarim) Defteri (1939-1945)

İzmir Musevi Cemaati Vakfı Nüfus Defteri

b) İzmir Ticaret Odası Arşivi

Ticaret Sicil Defterleri/Kayıtları (1941-1945)

II. Süreli Yayınlar

Anadolu

Tan

Tasviri Efkâr

Vatan

Yeni Asır

III. Görüşmeler

A. A. ile yapılan 21.12.2014 tarihli görüşme.

İzmir Musevi Cemaati Vakfı Başkanı Samuel Azar ile 08.12.2014 tarihinde yapılan görüşme.

İzmir Musevi Cemaati Vakfı Saymanı Bünyamin Hazan ile 07.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

Nesim Levi ile 09.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

Sara Pardo ile 09.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

Roza Bencuya ile 13.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

Violet İsrail ile 19.01.2015 tarihinde yapılan görüşme.

Daniel Levi ile 23.01.2015 tarihinde yapılan görüşme

İsrail İzmir Fahri Konsolosu Jak Eskinazi ile 23.12.2014-24.05.2022 tarihlerinde yapılan görüşmeler.

IV. Kitaplar

Akar, Rıdvan (2009), *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, İstanbul: Doğan Kitap.

Aksoy, Yaşar (1986), *Bir Kent, Bir İnsan-İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (1987), *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bali, N. Rifat (2000), *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

Baykara, Tuncer (1991), *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Bora, Siren (1995), *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.

Bora, Siren (2015), *Bir Semt Bir Bina: Karataş Hastanesi ve Çevresinde Yahudi İzleri*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Danon, Dina (2020), *The Jews of Ottoman İzmir A Modern History*, Stanford-California: Stanford University Press.

Koçak, Cemil (1996), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:2, İstanbul: İletişim Yayınları.

Nahum, Henri (2000), *İzmir Yahudileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, Baskın (2009), "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, Cilt: 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ökte, Faik (1951), *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Pardo, Sara (2014), *Sevgili İzmir Beni Tanı, Dünden Yarına İzmir Yahudileri*, 2. bs. İzmir: Etki Yayınları.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1961), *1959 İstatistik Yıllığı*, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1950), *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara, Cilt: 65.
- Uyar, Hakkı *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Buke Yayınları, İstanbul, 2000.
- Ventura, Avram (2011), *Belleğin Tozlu Sayfalarında Karataş*, İstanbul: Heyamola Yayınları.

V. Makaleler

- Bali, N. Rifat (1998), “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Azınlıklar – II-Balat Fırınları Söylentisi” *Tarih ve Toplum*, C:30, S:180, s. 11-17.
- Coşar, Nevin (2003), “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:58, S:2, s. 1-27.
- Güçlü, Muhammet (1991), “Varlık Vergisi (11.11.1942-15.03.1944)”, *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C:2, S:3, s. 96-109.
- Güçlü, Muhammet (1993), “Varlık Vergisi ve İzmir Uygulaması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C:8, S:1, s. 157-182.
- Serçe, Erkan (1999), “İzmir’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması ve İzmir Mahalleri”, *Kebikeç*, S:7-8, s. 155-170.
- Ünal, Yenal (2009), “1940-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme”, *Tarih Okulu*, S: 3, s. 69-107.
- Yılmaz, Onur (2022), “II. Dünya Savaşı’nda İzmir Yahudilerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu”, *Tarih ve Günce*, S: 10, s. 263-290.

VI. Dijital Kaynaklar

- Bali, N. Rifat (2006), “Vatandaş Türkçe Konuş!” *Birgün*, http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf (02.11.2022).
- Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun, *Resmî Gazete*, www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5657.pdf. (25.10.2022).
- Tahsil-i Emval Kanunu, *Resmî Gazete*, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2895.pdf> (22.10.2022).
- Varlık Vergisine Ek Kanun, *Resmî Gazete*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5513.pdf> (31.10.2022).
- Varlık Vergisinin Bakayasının Terkine Dair Kanun, *Resmî Gazete*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5657.pdf> (31.10.2022).
- Ezer, Feyzullah, “Millî Korunma Kanunu (18 Ocak 1940)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-korunma-kanunu-18-ocak-1940/> (25.10.2022).
- Milli Korunma Kanunu, *Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4417.pdf> (25.10.2022).

Varlık Vergisi Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, 12.11.1942, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5255.pdf> (25.10.2022).

www.sozluk.gov.tr (31.10.2022).

VII. Tezler

Yılmaz, Onur (2017), *İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir Yahudileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.